

- прогнозування;
- бюджетне планування;
- звітність;
- інформування.

15. На основі документації, як інструмента бухгалтерського обліку відбувається:

- аналіз і систематизація первинної інформації;
- встановлення взаємозв'язку між об'єктами обліку в системі управлінської бухгалтерії.

16. Управлінський облік виявляє:

- несприятливі умови або явища;
- оцінює доцільність і законність рішень, які ухвалюються;
- результати виконання рішень.

17. Облік витрат за статтями калькуляції дає можливість розділити всю сукупність витрат конкретного об'єкта на певні види, що дозволяє ефективно управляти:

- витратами;
- собівартістю продукції;
- технікою;
- технологією;
- економічними відносинами.

18. Управлінський аналіз забезпечує можливість:

- дослідження і прогнозування планів;
- результатів і відхилень минулої, нинішньої і майбутньої виробничої діяльності;

- дослідження складних економічних взаємозв'язків і взаємодій між окремими структурними підрозділами;

- розрахувати вплив будь-якого рішення на результати діяльності підприємства в цілому і окремих його підрозділів.

19. Роль планування у системі управлінського обліку набуває особливого значення при:

- складанні бюджетів витрат і доходів;
- виборі асортименту продукції;
- встановленні рівня обсягів продажу.

20. Звітність у системі управлінського обліку розглядається як інструмент передачі облікової інформації користувачам для:

- цілей прийняття управлінських рішень;
- контролю;
- управління.

Тема 9. Бухгалтерський облік для прийняття екологічних рішень

9.1 Екологічний облік: суть, необхідність та розвиток

9.2 Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства

9.3. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві

9.4 Тести для самоконтролю

9.1. Екологічний облік: суть, необхідність та розвиток

Актуальними питаннями розвитку промислових підприємств України та суспільства в цілому є збереження навколишнього природного середовища, раціональне природокористування, зменшення негативного впливу на природу. Масштабність екологічних проблем, зростання забруднення навколишнього природного середовища вимагають спрямування діяльності промислових підприємств на їх усунення та спонукають до пошуку інструментів еколого-економічного управління, що базуються на принципах сталого розвитку. При цьому, однією з найголовніших перешкод розробки і реалізації ефективної екологічної політики підприємства є відсутність належного забезпечення керівництва комплексною, достовірною та своєчасною інформацією про природоохоронну діяльність.

Вченими зроблено значний внесок до теоретичного та практичного обґрунтування питань, пов'язаних з екологічними аспектами фінансово-господарської діяльності підприємств. Цей науковий напрям висвітлено у працях вітчизняних вчених: Ф. Бутинця, І. Замули, Л. Максимів, Н. Малюги, В. Папінко, Л. Пелиньо, М. Пушкаря, М. Чумаченка, а також зарубіжних науковців: А. Белоусова, Г. Вінтера, А. Гофмана, Н. Еліаса, М. Моувена, В. Палія, Д. Панкова, Я. Соколова, Д. Хенсена, А. Шеремета та інших.

Однак, й досі не розроблено методологічного інструментарію для практичного ведення обліку витрат і результатів природоохоронних заходів на вітчизняних, зокрема, промислових підприємствах. Тому, на сьогодні актуальним є питання розробки і впровадження на промислових підприємствах системи екологічно орієнтованого обліку, продуктом якої є саме інформація про взаємодію підприємства із довкіллям.

Екологічний облік на підприємстві - це система виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень.

В першу чергу, варто зазначити, у результаті проведеного дослідження виявлено, що в зарубіжних країнах набагато активніше відбуваються процеси екологізації не лише виробництва, але й свідомості менеджменту загалом. Суспільство високорозвинутих держав вже давно усвідомило необхідність перегляду традиційно споживацької парадигми господарювання і переходу до «дружньої» форми співіснування з природою в рамках концепції сталого розвитку. Як наслідок, й напрацювання у галузі екологічного обліку тут значно ґрунтовніші.

На Заході досить давно сформувались наукові течії, які досліджують питання взаємодії підприємства з навколишнім середовищем і відображення її в обліку. Вони об'єднуються у науковому напрямі, який отримав назву Environmental Accounting.

У цьому контексті доречно продемонструвати зарубіжний досвід обліку екологічних витрат та відображення їх у звітності. Так, Конференцією з торгівлі і розвитку ООН у 1998 році було запропоновано методичні рекомендації з обліку природоохоронних витрат і зобов'язань (у 2002 році - оновлена версія). Як вказують науковці, облік взаємодії підприємства із довкіллям - вимога часу, який повинен здійснюватись у рамках політики екологічної ефективності. Остання дозволяє зменшувати вплив господарюючого суб'єкта на навколишнє середовище і одночасно підвищувати його прибутковість. Однак, наголошують фахівці, екологічна ефективність може бути виміряна лише через спеціально розроблену систему обліку - environmental accounting. При цьому, вони наводять причини, які актуалізують питання щодо його впровадження на підприємствах:

- рахунки обліку повинні відображати ставлення підприємства до навколишнього середовища, його вплив, витрати, зобов'язання та ризики щодо фінансової позиції у цьому відношенні;
- інвестори потребують інформації про екологічну ефективність підприємства аби приймати зважені та обдумані інвестиційні рішення;
- необхідно коректно і в раціональний спосіб здійснювати облік і розподіл витрат, в т.ч. екологічних, на виробництво продукції, робіт, послуг;
- для співпраці з покупцями та іншими контрагентами потрібно демонструвати відкритість та конкурентні переваги у сфері природоохоронної діяльності;
- екологічний облік є ключем до сталого розвитку у планетарному масштабі.

Мета зазначеного документу полягає у наданні рекомендацій із ведення обліку витрат і зобов'язань, пов'язаних з природоохоронними заходами підприємства, що не суперечать вимогам Міжнародних стандартів фінансової звітності. У ньому подано визначення витрат на охорону довкілля. Під останніми розуміють витрати на заходи, пов'язані з управлінням впливом господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище. Їх особливістю є те, що майбутні вигоди від них не обов'язково мають економічний характер. Тут також розкрито питання екологічного аудиту та аналізу, наведено ряд показників, які характеризують екологічну ефективність підприємства.

В контексті обґрунтування і розробки методики ведення екологічного обліку на підприємствах вчені акцентують увагу на питаннях обліку і аналізу витрат, пов'язаних із природоохоронною діяльністю. Їх зазвичай називають екологічними витратами.

Загалом комплексна екологічно-орієнтована інформаційна система підприємства складається з таких компонентів: фінансовий та управлінський облік, контролінг, аудит, аналіз, контроль.

Л. Пелиньо називає низку перешкод впровадження екологічного обліку на вітчизняних підприємствах, а саме:

- надмірна складність виділення витрат на природоохоронні заходи із загальних витрат;
- оскільки інвестори уважно стежать за величиною прибутку виходячи з однієї акції, підприємства відкладають вживання заходів, які могли б призвести до зменшення прибутку;
- відсутність конкретних рекомендацій стосовно надання інформації про природоохоронну діяльність і організацію екологічного обліку на підприємствах.

Додатково можна назвати й інші причини, зокрема:

- недосконала нормативно-правова база з питань обліку та звітності;
- архаїчність та обмеженість методики традиційного (стандартизованого) обліку;
- консерватизм менеджменту і обліково-аналітичної служби підприємства, відсутність у них мотивації збільшувати витрати на природоохоронні заходи та організувати їх облік.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що екологічні проблеми на сьогодні є домінуючими у соціально-економічному житті, а їх вирішення, перш за все, потребує екологічно свідомого управління бізнес-процесами. Облік як основна інформаційна система підприємства має забезпечувати керівництво інформацією для прийняття управлінських рішень, які б гарантували існування підприємства в довгостроковій перспективі, що передбачає зниження /запобігання екологічним ризикам.

Упровадження екологічно орієнтованого обліку на підприємствах потребує формування у майбутніх економістів з обліку нового мислення, спроможності формувати оптимальну обліково-аналітичну систему підприємства, орієнтовану на потреби менеджменту та адекватну сучасним тенденціям. Це сприятиме прийняттю управлінських рішень з урахуванням економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної цілісності.

9.2. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства

На сучасному етапі розвитку економіки і суспільства розробка і застосування таких методів ведення господарства, які враховували б природні рівноваги зі сторони мінімальних шкідливих впливів або приводили до поліпшення природного потенціалу, вимагає від суб'єктів господарювання оцінки впливу на навколишнє середовище і проведення природоохоронних заходів. Головним інструментом, покликаним вирішувати дане завдання на рівні підприємства є бухгалтерський екологічний облік або облік в природокористуванні.

На думку ряду авторів, в умовах ринку економічний механізм перетворюється на базисний стабілізатор агропромислового виробництва в

регіоні і повинен створити умови обліку не тільки природних, економічних, а й соціальних та екологічних інтересів. Проблеми обліку екологічних витрат в системі фінансового обліку відображені в працях таких вчених як О. Веклич, Л. Гнилицька, Т.А. Дьоміна, І.В. Замула, Н. Малюга, Л.А. Сахно та інші. Проте до цього часу такі стандарти і правила проведення обліку, які охоплювали б всі складові екологічного обліку і вплив його на прийняття об'єктивних управлінських рішень.

В даний час необхідно проводити облік екологічного стану розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах, оскільки екологічні складові мають негативний вплив на стан навколишнього середовища та якісні показники виробленої продукції. Пріоритетними напрямками виступає модернізація процесів виробництва та зберігання продукції сільськогосподарського виробництва. Екологізація виробництва стимулює розвиток екологічного обліку, як дієвого інструменту управління еколого-економічними аспектами діяльності господарюючого суб'єкта.

Фінансовий облік має особливість відображати поточне здійснення господарських процесів, тобто він не виділяє екологічну інформацію, а тому однозначно визначити ефективність діяльності підприємства і його екологічних показників досить проблематично, оскільки вся наявна інформація знаходить своє відображення в загальних економічних показниках діяльності. В даних умовах проблемно використовувати різні форми впливу на навколишнє середовище, тому що неможливо оцінити повноту та ефективність природоохоронної діяльності.

Відсутність інформації про екологічний облік створює проблеми для користувачів інформації про підприємство і стає досить проблематично планувати подальшу виробничу діяльність господарюючого суб'єкта. В результаті цього на рахунках бухгалтерського обліку не враховуються екологічні витрати, пов'язані з цим операції, які є наслідком виснаження природних ресурсів і деградації середовища.

Досить проблематично і оцінити екологічні витрати, які відображають зміни якості навколишнього середовища, екосистем, втрату біологічного різноманіття та інші екологічні послуги.

В історичному аспекті національна практика обліку екологічних витрат досить нетривала і переживає етап свого становлення. За кордоном поняття «екологічний облік» знайшов своє широке поширення в 90-і рр. ХХ століття, а перші спроби використання його були ще в 70-і рр. В Україні більшість підприємств вважає за краще не розкривати інформацію про екологічні витрати, так як більшість їх пов'язана із забрудненням навколишнього середовища. Як показали дослідження, велика частина підприємств висвітлювали в обліку і звітності тільки показники, які характеризували вплив господарської діяльності підприємства на довкілля з позитивного сторони.

Причинами, які спонукали до необхідності виникнення і здійснення екологічного обліку є наступні:

- збільшилися витрати на природоохоронну діяльність у багатьох країнах;
- жорсткість природоохоронного законодавства;
- формування нових переваг споживачів інформації з екологічних питань.

Перераховані проблеми спонукали до необхідності відображення екологічних витрат у фінансовому обліку з певною метою:

- відображення екологічних витрат і зобов'язань демонструє відношення суб'єкта господарської діяльності до навколишнього середовища і вплив природоохоронної діяльності на фінансовий стан підприємства;
- наявна екологічна інформація має вплив на інвестиційні рішення;
- необхідністю виявлення екологічної інформації з метою прийняття об'єктивних управлінських рішень;
- обов'язковістю виконання концепції сталого розвитку та дотримання принципу коефективності з використанням екологічної облікової інформації;
- запиту нових інформаційних потреб користувачів щодо здійснення природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання.

Актуальність впровадження системи екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах має економічний, екологічний та соціальні аспекти.

Екологізація облікової інформації дозволяє вирішити ряд актуальних проблем, серед яких визначати екологічну ефективність діяльності підприємства, комплексно з інформаційної точки зору моделювати природоохоронну діяльність економічного суб'єкта, надавати інформацію про економічну та екологічну діяльність підприємства, генерувати екологічну інформацію фінансового і нефінансового характеру.

Актуальність впровадження екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах України

Економічна необхідність Екологічна необхідність Соціальна необхідність

Природоохоронна діяльність з підтримання державної програми екологічного контролю

Погіршення стану навколишнього середовища

Виснаження природних ресурсів

Підтримка іміджу підприємства

Відношення з громадськістю і населенням

Інвестиційна діяльність

До нерегульованих питань використання екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах, які не дозволяють достовірно визначити окремі показники природоохоронної діяльності та, відповідно, не сприяють повною мірою задоволенню інформаційних потреб для прийняття управлінських рішень, слід віднести складність і невизначеність фінансової оцінки в екологічній сфері.

Провівши ряд досліджень, на основі проведених ряду досліджень запропоновано найбільш ефективні методи оцінки, які можуть бути використані в екологічному обліку:

1. Ринкова оцінка природних ресурсів. Запаси неvirобничих матеріальних активів, які обертаються на ринку, такі як земля, можуть оцінюватися шляхом застосування ринкових цін, що відображаються в статистиці.

2. Оцінка екологічних ресурсів на основі компенсаційних витрат. Компенсаційні витрати визначаються як витрати, які необхідно було б понести протягом звітного періоду, що б уникнути поточного і майбутнього погіршення природного середовища в результаті впливу, який мав місце на протязі звітного періоду. За допомогою цього методу проводиться оцінка витрат, які суб'єкти господарювання зазнали б при виконанні обов'язкових екологічних норм для збереження якості навколишнього середовища.

3. Умовна оцінка. При оцінці гіпотетичних витрат на збереження природних активів розрахунок компенсаційних витрат відбувається в основному відносно прямого впливу, що здійснюється сільськогосподарським виробництвом. Екологічні активи, які надають екологічні послуги (повітря, земля, водні ресурси) розраховуються, виходячи з концепції компенсаційних витрат.

Крім оцінки екологічних витрат складнощі викликають:

короткотерміновий характер сформованої інформації, в той час як вирішення екологічних питань має довгостроковий характер;

відсутність комплексної методики відображення екологічних аспектів в обліку, вимог і рекомендацій щодо формування і розкриття даної інформації у фінансовій звітності;

недостатнє нормативно-правове регулювання питань, пов'язаних з інформаційним забезпеченням управління охороною навколишнього середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки господарюючих суб'єктів.

Подолання зазначених складнощів і широке впровадження екологічного обліку в загальну інформаційну систему фінансового обліку дозволяє на рівні сільськогосподарських підприємств активізувати практичну природоохоронну діяльність, здійснити інформаційний супровід процесу управління екологічним потенціалом, забезпечити визначення економічної ефективності природоохоронних і природовідновних заходів, а також надання достовірної інформації зацікавленим користувачам щодо екологічної складової діяльності сільськогосподарського підприємства.

9.3. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві

На сучасному етапі істотним напрямом економічної політики є забезпечення сталого еколого-економічного розвитку аграрного сектора економіки, стратегія якого повинна передбачати використання комплексу

ефективних підходів, інструментів, важелів та механізмів, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі, забезпечать її еколого-економічне зростання та раціональне природокористування. Однак досі не розроблено ані показники, ані системи обліку, які б повною мірою відображали взаємодію економіки та навколишнього природного середовища. Для розв'язання цієї проблеми необхідно на підприємствах АПК налагодити системи бухгалтерського обліку з урахуванням екологічної складової.

Так, теорія фізичної економії ставить перед бухгалтерським обліком потребу розширення об'єктів обліку природно-ресурсного потенціалу, ідентифікації та балансового узагальнення виробництва і споживання відновлюваних енергетичних активів. У землеробстві - це зерно, корми, гній та інша сільськогосподарська продукція, тобто активи, які є істинним багатством людства та примножують енергію на Землі. За С.А. Подолинським, для нової фізіократичної парадигми бухгалтерського обліку важливою є проблема оцінювання таких активів за новими методологічними підходами. Суть таких підходів полягає в пріоритетності енергетичних та соціальних чинників над грошово-міновими схемами.

Успішні результати екологічної діяльності підприємств АПК залежать від безперервності прийняття зважених і послідовних рішень його керівників, кожне з яких ґрунтується на існуючій інформаційній базі і в підсумку зумовлює кращий або гірший вплив на навколишнє природне середовище. Позитивним чинником у цьому є включення екологічної діяльності в систему бухгалтерського обліку і контролю. Зв'язок між екологічним менеджментом і такою системою, заснований на принципі «не можеш змінити і проаналізувати, не зможеш керувати», очевидний.

Однією з проблем екологічного менеджменту в цій площині є розробка і вдосконалення напрямів і принципів екологічного обліку та контролю, які включають в себе фінансовий і управлінський облік, звітність за екологічними показниками та екологічний аудит.

Наведемо підстави, на яких питання екологічної діяльності слід об'єднати в корпоративний облік:

- рахунки бухгалтерського обліку підприємства повинні відображати його відношення до навколишнього природного середовища та вплив витрат, ризиків і зобов'язань, обумовлених природоохоронною діяльністю, на фінансовий стан підприємств АПК;

- інвесторам для прийняття інвестиційних рішень необхідно мати інформацію з екологічних заходів і витрат, пов'язаних з екологічною діяльністю;

- питання екологічної діяльності є також предметом управлінської діяльності: менеджерам необхідно виявляти і розподіляти природоохоронні витрати у такий спосіб, щоб продукція була правильно оцінена й інвестиційні рішення базувалися на реальних витратах і вигодах;

- агропромислові підприємства можуть мати переваги в конкурентній боротьбі, якщо вони будуть спроможні показати, що їх продукція безпечна в екологічному аспекті;

- екологічний облік є ключем до сталого розвитку.

Екоефективний режим роботи знижує вплив підприємства на стан навколишнього природного середовища, одночасно підвищуючи його прибутковість. Однак ефективність може бути виміряна тільки за допомогою екологічного обліку, тобто подання точної інформації з природоохоронних витрат, заощаджень і впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

Керівники українських підприємств АПК, які прагнуть збільшити обсяги фінансування за рахунок капіталу західних ринків, розуміють, що за відсутності в нових українських балансах інформації з екологічної ситуації зменшиться довіра інвесторів до фінансових звітів. Екологічна інформація повинна бути невід'ємною частиною під час складання зрозумілих і достовірних звітів. Проте нині в Україні немає нормативних актів регулювання облікової діяльності в галузі екології, які б передбачали докладне відображення у фінансовій звітності зобов'язань та витрат, пов'язаних з екологічною діяльністю. Тому розробка основ розвитку екологічного обліку та аудиту соціально-економічно значуща для запобігання кризовим явищам.

На сьогодні питання екологічної звітності і аудиту в нашій країні є найбільш неопрацьованими, малодослідженими сегментами екологічного менеджменту в стадії становлення. Поняття екологічного бухгалтерського обліку ще не набуло остаточного осмислення і логічної завершеності як комплексно сформована система знань в економіко-екологічній теорії та практиці. Безсумнівно, він має стати частиною управлінського обліку, який як автономна економічна категорія виник близько 20 років тому. Відповідно до нового підходу, облік повинен об'єднувати в собі процеси ідентифікації, вимірювання та комунікації еколого-економічної інформації, які б дали змогу користувачам ухвалювати на її основі відповідні управлінські рішення. Таким чином, у рамках традиційної системи обліку виділяється порівняно автономна підсистема інформаційної бази управління - екологічний бухгалтерський облік.

Слід підкреслити, що в термін «екологічний облік» різними авторами вкладається різний зміст. На національному рівні він тлумачиться як облік щодо фізичних запасів природних ресурсів, вартісної оцінки деградації навколишнього природного середовища і відповідних витрат на природоохоронні заходи. На рівні підприємств облік природоохоронної діяльності може бути використаний у контексті методик управлінського обліку, фінансового обліку з метою подання зовнішньої звітності, а також аналізу фізичних витрат сировини з методу «витрати - випуск».

Конкретного визначення екологізації бухгалтерського обліку в спеціальній літературі не наведено. На нашу думку, до цього питання можна підійти з позицій характеристики бухгалтерського обліку як науки та її

функцій у сфері екології. Функції бухгалтерського обліку в екологічній сфері такі: посилення ролі регулювання економіки; посилення контролю за витратами; здійснення менеджменту та контролю природоохоронних заходів; обов'язковість складання відповідної звітності; можливість прийняття захисних заходів; необхідність виконання професійних обов'язків і дотримання громадського інтересу; моральна відповідальність; оцінка ризику.

Зрозуміло, що найвагомими із цих проблем є проблеми, пов'язані з сучасним станом навколишнього природного середовища. У США та в країнах Західної Європи за відправну точку для розробки систем екологічного обліку використовується єдина концептуальна схема, в якій можуть бути позиціоновані сучасні напрями розвитку. Агентство охорони навколишнього природного середовища США (ЕРА) розробило подання сфери обліку природоохоронної діяльності (табл. 9.1).

Таблиця 9.1 - Система екологічного звіту

Тип екологічного звіту	Об'єкт звіту	Адресат
Врахування національного доходу	Нація	Зовнішній
Фінансовий звіт	Компанія	Зовнішній
Управлінський звіт	Компанія, відділ, канал обслуговування, виробнича лінія або система	Внутрішній

Проте в цій системі не розглядається характер одиниць обліку. Зважаючи на систему ЕРА, на нашу думку, з урахуванням специфіки агропромислового виробництва, її можна представити так (табл. 9.2):

Таблиця 9.2 - Модифікована модель екологічного звіту в АПК

Тип звіту	Об'єкт звіту	Адресат	Одиниці звіту
Врахування галузевого доходу	Агропромисловий комплекс	Зовнішній	Кількісні Вартісні
Фінансовий звіт	Підприємства АПК	Зовнішній	Вартісні
Управлінський звіт	Підприємство, відділ, канал обслуговування, виробнича лінія або система	Внутрішній	Кількісні Вартісні

Подальша розробка запропонованої вище системи, так само як і розробка концептуальних основ екологічного обліку, безумовно, вимагає включення в неї низки якісних характеристик, розроблених, наприклад, Комітетом з міжнародних стандартів фінансового обліку (FASB) і Комітетом

з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB). До цих характеристик належать: істотність, об'єктивність, сучасність, точність та обґрунтованість.

Це лише перший крок у переході від фінансового екологічного обліку до фінансової звітності. Без необхідності подання звітів (внутрішніх або зовнішніх) про діяльність у сфері екології навряд чи розвинулися б методи екологічного обліку. Розвиток цього напрямку зумовлює і розробку відповідних методів бухгалтерського обліку.

У методології статистичного обліку в нашій країні під поточними витратами на охорону навколишнього природного середовища маються на увазі всі витрати підприємства з охорони довкілля та раціонального природокористування, що здійснюються за рахунок власних чи позикових коштів підприємства або коштів державного бюджету.

Сюди належать такі витрати: з утримання та експлуатації основних фондів природоохоронного призначення; на заходи зі збереження та відновлення якості навколишнього природного середовища, порушеного внаслідок виробничої діяльності; на заходи щодо зниження шкідливого впливу виробничої діяльності на довкілля; зі складання і транспортування відходів виробництва до місць їх зберігання та подальшого використання, ліквідації та переробки; з утилізації на підприємстві зібраних відходів та деяких компонентів з їх складу; на організацію контролю за викидами (скидами) відходів виробництва і їх використання в навколишньому природному середовищі та за якісним станом природних сфер; на науково-дослідні роботи та роботи з екологічної освіти кадрів.

До інвестицій основного капіталу належать витрати на будівельні роботи всіх видів; витрати з монтажу обладнання, на придбання обладнання, що вимагає і не потребує монтажу, на придбання виробничого інструменту та господарського інвентарю, на придбання машин та обладнання, що не входять до кошторисів на будівництво; на інші роботи і витрати. Витрати на геологорозвідувальні роботи включають весь виконаний обсяг геологорозвідувальних робіт, незалежно від джерел фінансування.

Важливим чинником, що визначає розмір витрат на природокористування, є соціальний. Виробнича діяльність підприємств істотно впливає на соціальні елементи навколишнього природного середовища, в т.ч. і на людину. Негативний вплив на них у межах, що перевищують офіційно допустимі нормативи, завдає прямий і непрямий матеріальні збитки.

Прямий збиток виражається штрафами і платежами за наднормовий вплив, витратами на ліквідацію наслідків і компенсаційні платежі, втратами у разі обмеження діяльності і закриття виробництв. Опосередкований збиток виникає внаслідок зниження привабливості інвестицій у підприємства, конкурентоспроможності їх продукції, позбавлення підприємств необґрунтованих (абощо) пільг і привілеїв, упередженого ставлення уповноважених органів контролю та управління та низки інших чинників.

Щодо питань оцінки загальної величини і структури витрат на охорону навколишнього природного середовища нині немає спільної думки. Поряд із

тим цей розділ є важливим чинником еколого-економічної та облікової політики. З урахуванням результатів досліджень, а також облікової практики, перелік основних груп і видів витрат екологічного призначення, на нашу думку, має бути таким:

- поточні витрати підприємств на охорону навколишнього природного середовища;
- витрати на капітальний ремонт основних фондів природоохоронного призначення;
- капітальні вкладення на заходи з охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів;
- витрати на утримання особливо охоронних природних територій;
- витрати на наукові дослідження в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів;
- витрати на утримання і діяльність державних органів з охорони навколишнього природного середовища;
- витрати на підготовку фахівців з екологічних спеціальностей;
- екологічні платежі і плата за землю та використання водних ресурсів;
- витрати на експертно-аудиторські послуги із сертифікації виробництва, ґрунтів, сировини та готової продукції щодо екологічної безпеки.

Екологічна звітність на сьогодні повинна стати важливим елементом сталого економічного розвитку підприємств, оскільки вона є не тільки механізмом демонстрації для громадськості своєї готовності до дій з охорони навколишнього природного середовища, а й результатом самих дій. Це є і хорошим бізнесом, і джерело інформації під час аудиту. Екологічний звіт має відображати:

- вид екологічних проблем, що належать до діяльності повного підприємства і галузі АПК у цілому;
- офіційну політику і програми, прийняті підприємством щодо природоохоронних заходів; покращення в ключових областях, що відбулися з часу прийняття політики;
- цільові показники викидів у навколишнє природне середовище, встановлені підприємством, і те, як діяльність підприємства співвідноситься з цими показниками;
- міру прийняття природоохоронних заходів, що було визначено державними законами, і наскільки повно вимоги уряду виконуються;
- інформацію про відомі потенційно серйозні екологічні проблеми;
- фінансові та оперативні наслідки заходів з охорони навколишнього природного середовища для капіталовкладень і чистої виручки підприємства в поточному періоді та будь-які конкретні наслідки для майбутніх періодів.

Таким чином, система обліку екологічної діяльності повинна включати чотири основні складові: облік екологічних витрат, облік екологічних зобов'язань, звітність про природоохоронну діяльність та аудит відповідної інформації, кожна з яких має економічну значущість.

Один із можливих підходів полягає в тому, щоб витрати, пов'язані з обмеженням у ході звичайних виробничих процесів всіх видів несприятливого впливу на навколишнє природне середовище до прийнятних рівнів, розглядати як витрати на екологічну діяльність.

Поняття «фінансові зобов'язання» майбутніх періодів у галузі екології в цій концепції визначається як сукупність витрат, які є наслідком подій минулого, поточного та майбутнього періодів. Прямий облік цих витрат у фінансовому балансі зумовлює зниження фінансових показників діяльності компанії та її підприємств.

Проблема організації та обліку екологічних зобов'язань головним чином пов'язана з високим ступенем їх невизначеності. Ця невизначеність зумовлюється комплексом таких чинників, як технічна й організаційна складність природовідновних заходів, їх довгостроковий характер.

Ігнорування екологічних зобов'язань у бухгалтерському обліку і, як наслідок, відсутність їх у звітності є небезпечним з багатьох причин. По-перше, акціонери можуть наполягти на врахуванні оцінки зобов'язань в ціні акцій. По-друге, відсутність певної політики щодо екологічних зобов'язань може зумовити те, що управлінський персонал не буде своєчасно зосереджувати увагу вищої керівної ланки на екологічних проблемах. По-третє, за організацією може утвердитися репутація безвідповідального суб'єкта. І нарешті, акціонери можуть спробувати порушити позови проти організації, яка не надає відповідної інформації.

Достовірність перспективної оцінки фінансових зобов'язань підприємства в галузі охорони навколишнього природного середовища, що насамперед залежить від прямих витрат майбутніх періодів екологічного характеру, в українських реаліях — доволі низька.

Оцінка витрат майбутніх періодів підприємства повинна характеризувати в грошовому вираженні її екологічні зобов'язання: на період очікуваної стабільності і прогнозованості законодавчих та правових актів у галузі охорони природи й відповідного оподаткування; за етапами та проектами розвитку компанії згідно з умовами інвестиційних, кредитних і інших угод.

Екологічні витрати майбутніх періодів (як і будь-які потенційні витрати) є наслідком подій попередніх періодів та очікуваних подій, наслідки яких мають забезпечити зниження фінансових показників діяльності підприємства. Ці витрати визначаються з огляду на вимоги природоохоронного законодавства з урахуванням ступеня готовності підприємства задовольнити ці вимоги або сплатити штрафні санкції, а також поточних та планових витрат на здійснення природоохоронних заходів компенсаційного і превентивного характеру.

Розкриття інформації про природоохоронну діяльність підприємства в його річному бухгалтерському звіті допомагає власникам оцінювати діяльність керівництва, забезпечувати широкий суспільний контроль, сприяє формуванню позитивного іміджу організації. Недостатня увага до проблеми істотно збільшує ризик спотворення картини фінансового становища

підприємства, що формується в бухгалтерському обліку та звітності. Як наслідок, питання, пов'язані з екологічною діяльністю, впливають на аудит бухгалтерської звітності, особливо на стадіях укладення договору, планування, здійснення аудиторських процедур.

З метою вдосконалення оцінки та обліку екологічних витрат розроблено детальний перелік здійснюваних на підприємствах видів діяльності природоохоронного характеру, пов'язаний з етапами впроваджуваної системи еколого-економічного управління. Запропоновано рекомендації з формування системи обліку та аналізу екологічних витрат, що передбачають: систематизацію видів діяльності природоохоронного характеру за стадіями системи еколого-економічного управління, визначення величини пов'язаних з ними витрат, обґрунтування бази для порівняння природоохоронних витрат, розробку процедури їх аналізу та складання звітів для керівництва різного рівня управління.

У цілому метою екологічного обліку є відображення екологічних впливів кожного підприємства і порівняння їх з екологічними стандартами. Адекватне врахування екологічних аспектів діяльності підприємства і відображення їх у звітності забезпечить користувачів інформацією, необхідною для прийняття оптимальних управлінських рішень, дасть змогу повною мірою врахувати ризики та реалізувати шанси екологічно свідомого управління підприємством.

9.4 Тести для самоконтролю

1. Екологічний облік на підприємстві – це система:
 - виявлення;
 - вимірювання;
 - реєстрації;
 - нагромадження;
 - узагальнення;
 - зберігання;
 - оброблення;
 - підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування.
2. Екологічна ефективність дозволяє:
 - зменшувати вплив господарюючого суб'єкта на навколишнє середовище;
 - підвищувати прибутковість господарюючого суб'єкта.
3. Комплексна екологічно-орієнтована інформаційна система підприємства складається з:
 - фінансового та управлінського обліку;
 - контролінгу;
 - аудиту;

- аналізу;
 - контролю.
4. Причини, які спонукали до необхідності виникнення і здійснення екологічного обліку є:
- збільшилися витрати на природоохоронну діяльність у багатьох країнах;
 - жорсткість природоохоронного законодавства;
 - формування нових переваг споживачів інформації з екологічних питань.
5. Аспекти впровадження системи екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах:
- економічний;
 - екологічний;
 - соціальні.
6. Теорія фізичної економії ставить перед бухгалтерським обліком потребу:
- розширення об'єктів обліку природноресурсного потенціалу;
 - ідентифікації та балансового узагальнення виробництва і споживання відновлюваних енергетичних активів.
7. Екологічний менеджмент включає:
- фінансовий і управлінський облік;
 - звітність за екологічними показниками;
 - екологічний аудит.
8. Функції бухгалтерського обліку в екологічній сфері:
- посилення ролі регулювання економіки;
 - посилення контролю за витратами;
 - здійснення менеджменту та контролю природоохоронних заходів;
 - обов'язковість складання відповідної звітності;
 - можливість прийняття захисних заходів;
 - необхідність виконання професійних обов'язків і дотримання громадського інтересу;
 - моральна відповідальність;
 - оцінка ризику.
9. Система обліку екологічної діяльності повинна включати:
- облік екологічних витрат;
 - облік екологічних зобов'язань;
 - звітність про природоохоронну діяльність;
 - аудит природоохоронної діяльності.
10. Розкриття інформації про природоохоронну діяльність підприємства в його річному бухгалтерському звіті допомагає:

- власникам оцінювати діяльність керівництва;
- забезпечувати широкий суспільний контроль;
- сприяє формуванню позитивного іміджу організації.

Тема 10. Бухгалтерський облік для прийняття соціальних рішень

- 10.1. Узгодження соціально-економічних інтересів груп заінтересованих осіб на основі синтезу бухгалтерського обліку та теорії ігор
- 10.2 Тести для самоконтролю

10.1 Узгодження соціально-економічних інтересів груп заінтересованих осіб на основі синтезу бухгалтерського обліку та теорії ігор

Суб'єкти господарювання, вступаючи між собою у господарські зв'язки, переслідують певні економічні інтереси, задоволення яких є рушійною силою соціально-економічного розвитку. Наявність відмінностей в інтересах різних осіб викликають суперечності і конфлікти, що пов'язано зокрема, з різним соціальним статусом та економічним розвитком кожного суб'єкта господарювання. Досягнення максимально можливого рівня задоволення інтересів різних суб'єктів частково здійснюється в рамках соціально відповідальної діяльності підприємств і полягає в сприянні покращанню якості життя не лише власників та керівників за рахунок результатів діяльності підприємства, а й інших груп заінтересованих осіб, кожна з яких здійснила прямий або опосередкований вплив для одержання таких результатів. Однією з груп осіб, внесок яких є опосередкований, заінтересованих в діяльності підприємств, інтереси якої є найменш задоволеними, є суспільство, зокрема, місцева громада. Дана група, здійснюючи свій внесок в розвиток підприємств через встановлення неформальних правил очікує за це отримання достойної винагороди (розвиток соціальної інфраструктури, благодійність).

З розвитком приватного сектора активізується уявлення суб'єктів господарювання про необхідність формування відповідальності перед суспільством стосовно його культурних та освітніх очікувань. Незважаючи на те, що за своїм сукупним національним багатством на душу населення у 2012 р. Україна входила у першу двадцятку країн світу, а за критерієм його справедливого розподілу опинилась на одному з останніх місць (173 місце). Тобто надприбутки отримують приватні особи, держава – лише соціальну напругу. Це пояснюється тим, що перехід до ринкових відносин, реформування системи влади в Україні призвели до ситуації, коли на місцевому рівні існують і протистоять один одному підприємці та місцева громада. Підприємці часто практикують приховування прибутків від оподаткування, необґрунтовано завищують ціни на продукцію і послуги, затримують заробітну плату. Це, відповідно, викликає негативну зворотну реакцію місцевої громади. За даними Державного комітету статистики

України, частка збиткових підприємств за період січня-березня 2013 р. становила 45,3 %. Навіть при сплаті податків підприємствами наявних податкових відрахувань не достатньо для вирішення соціальних проблем суспільства. Таким чином, виникає конфлікт інтересів, що полягає в тому, що підприємства, недоплачуючи податків, тим самим перешкоджають державі виконувати соціальну функцію. Активна соціальна позиція підприємців має полягати в гармонійному співіснуванні та взаємодії з суспільством (з місцевою громадою), участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.

Інформація, яку представляє бухгалтерський облік, складає базу для прийняття економічних рішень як всередині підприємства, так і за його межами користувачами облікової фінансової інформації. Інформаційна асиметрія даних про формування фінансових результатів, зокрема між групами заінтересованих осіб, є характерною ознакою будь-якого підприємства.

Проблемою системи бухгалтерського обліку є методологічна альтернативність відображення інформації щодо окремих об'єктів, яка знаходить своє відображення в обліковій політиці суб'єктів господарювання. Наявність даної альтернативності робить механізм розкриття інформації про фінансово-господарську діяльність підприємств не об'єктивним, а керованим в силу виконання необхідних завдань для певних груп економічних суб'єктів. Методологія бухгалтерського обліку, пишуть Я.В. Соколов та М.Л. Пятов, "не може бути і ніколи не була об'єктивною ... будь-який методологічний прийом призводить до виграшу одних суспільних груп на збиток іншим". Але саме на бухгалтерський облік дослідники покладають функції узгодження інтересів економічних суб'єктів: "... є набором мовних засобів, який допомагає об'єднати апперцепцію учасників господарського процесу в єдину інформаційну систему". Назріла нагальна необхідність за допомогою організаційних та методичних інструментів бухгалтерського обліку, зокрема в частині розкриття інформації про розподіл прибутку, дійти консенсусу в узгодженні інформаційних інтересів економічних суб'єктів, що відповідатиме окресленим цілям управління.

Проблема співвідношення і пріоритетності інтересів економічних суб'єктів є дискусійною. В економіці конфліктні ситуації зустрічаються часто і мають різноманітний характер. До них відносяться, наприклад, взаємовідносини між постачальником і споживачем, покупцем і продавцем, банком і клієнтом. У всіх прикладах конфліктна ситуація породжується різноманітністю інтересів партнерів і прагненням кожного з них приймати оптимальне рішення, які реалізують поставлені цілі. При цьому кожному приходиться враховувати не тільки свої цілі, але й цілі партнера, і враховувати невідомі заздалегідь рішення, які ці партнери будуть приймати.

Одним з механізмів узгодження економічних інтересів є теорія ігор, яка з'явилася як відповідь на ту невизначеність, яка утворилася в межах інших теорій. В той час як традиційна мікроекономічна теорія пропонує теорію прийняття рішень в умовах визначеності, очевидно, що суб'єкту господарювання доводиться приймати рішення в умовах невизначеності і

взаємодії з іншими групами заінтересованих осіб. Теорія ігор є теорією індивідуальних раціональних рішень, що приймаються в умовах недостатньої інформації відносно результатів цих рішень. Теорія ігор досліджує взаємодію індивідуальних рішень при деяких припущеннях, що стосуються прийняття рішень в умовах ризику. В останні роки теорія ігор все більше використовується в економіці, особливо на промислових підприємствах.

Ідея синтезу бухгалтерського обліку, теорії ігор та дослідження операцій була запропонована С.А. Отенко і розвинута в роботах А.Ф. Кононенко, В.В. Шевченко. Результатом такого синтезу є використання операційних ігор, в яких базові поняття виробничо-економічної практики та бухгалтерського обліку (рахунок, проводка, господарська операція, зобов'язання) набувають точних математичних визначень, які враховують абстрактні уявлення теорії ігор та дослідження операцій.

Отже, для підприємства вирішенням конфліктної ситуації (виграшем) буде максимізація прибутку, а для місцевої громади – вирішення соціальних проблем шляхом здійснення підприємствами соціального інвестування. Подальшим напрямом досліджень є практичне впровадження апарату теорії ігор та його використання при прийнятті управлінських рішень на основі даних бухгалтерського обліку.

10.2 Тести для самоконтролю

1. Активна соціальна позиція підприємців має полягати:
 - в гармонійному співіснуванні та взаємодії з суспільством (з місцевою громадою);
 - участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.
2. Підприємці часто практикують приховування прибутків:
 - від оподаткування;
 - необґрунтовано завищують ціни на продукцію і послуги;
 - затримують заробітну плату.
3. Конфліктні ситуації в економіці:
 - взаємовідносини між постачальником і споживачем;
 - взаємовідносини між покупцем і продавцем;
 - взаємовідносини між банком і клієнтом.
4. Теорія ігор є теорією:
 - індивідуальних раціональних рішень;
 - приймаються в умовах недостатньої інформації.

Тема 11. Бухгалтерський облік в управлінні ризиками підприємства

11.1. Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками

11.2. Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління

11.3. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект

11.4 Тести для самоконтролю

11.1. Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками

На сучасному етапі економічного розвитку від теоретиків і практиків все частіше можна почути, що ризик є одним з найважливіших елементів господарювання та управління. Виникнення підприємницького ризику є об'єктивним економічним законом та невід'ємною частиною господарської діяльності. Його наявність в діяльності суб'єкта господарювання зумовлена обмеженістю матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та інших ресурсів.

Ризик – це природний прояв мобільності та життєздатності економічних систем – спричиняє приймати нестандартні рішення, оновлювати структуру економічної системи за рахунок створення відповідних дієвих інститутів.

На мікрорівні до таких інститутів можна віднести систему бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання, за допомогою інструментів якої можна здійснювати вплив на рівень підприємницьких ризиків. У ризик-менеджменті одним із етапів управління економічним ризиком є створення зовнішніх (страхування) або внутрішніх (бухгалтерських) резервів.

Найбільш керованим та передбачуваним є господарський (підприємницький) ризик. Наявність ризику передбачає здійснення антиризикової діяльності, одним з методів якої є створення резервів.

На рис. 11.1 наведено послідовність заходів та варіантів прийняття керівництвом підприємства підприємницьких ризиків. Перший управлінський захід (див. рис. 11.1), тобто відмова від певної діяльності, окрім уникнення небажаних втрат і збитків, позбавляє підприємство отримання можливих доходів від здійснення ризикованої господарської операції, в наслідок чого виникає проблема вибору альтернативної господарської діяльності.

Друга ситуація (див. рис. 11.1) характеризується повною згодою керівництва підприємства прийняти на себе ймовірні втрати від реалізації підприємницького ризику та без заходів застереження здійснити відповідні записи в бухгалтерському обліку про реалізацію господарської операції. За умов непогодження з даним управлінським рішенням, з'являється третій варіант впливу на підприємницький ризик: суб'єкт господарювання приймає рішення створити за рахунок витрат або прибутку (відповідно до цілей використання) резерви/фонди ризику (рис. 11.1, п. 3), або ж здійснити зовнішнє страхування господарської операції сторонньою організацією (рис. 11.1, п. 4).

Рис. 11.1 - Варіанти прийняття підприємницьких ризиків в бухгалтерському обліку

У даному дослідженні більш детально зупинимось на останньому заході управління підприємницьким ризиком: управління інструментами бухгалтерського обліку. Питання створення та використання на підприємстві резервів (фондів), які створюються для внутрішнього страхування підприємницьких ризиків, регулюється обліковою політикою суб'єкта господарювання, галузевими стандартами та іншими нормативно-правовими актами. До таких резервів/фондів можна віднести наступні:

- 1) фонд ризику, який створюється на підприємствах торгівля та організаціях громадського харчування для списання втрат товарів;
- 2) резерв сумнівних боргів – для погашення безнадійної заборгованості;
- 3) резерви гарантійного обслуговування покупців та гарантійних зобов'язань;
- 4) фіскальні (податкові) резерви призначені для забезпечення регулярності платежів до бюджету за відповідними податками;
- 5) резерви відшкодування комерційних ризиків (виробничих, майнових ризиків, ризиків процесу реалізації, недостатнього та несвоєчасного розвитку);
- 6) резерви соціальної спрямованості, які створюються на випадок звільнення персоналу, для виплати відпусток, платежів у Пенсійний фонд та ін.;
- 7) резерв майбутніх витрат (і платежів);
- 8) резерви юридичного характеру, призначені для регулювання втрат від господарських спорів;
- 9) резерви під знецінення фінансових вкладень, зниження вартості (ліквідності) матеріальних активів та ряд інших резервів.

При страхуванні підприємницького ризику в обліку відображається сума зобов'язань підприємства за страховим договором у складі витрат відповідно до виду підприємницького ризику та виду господарської діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна), що в свою чергу викликає збільшення заборгованості суб'єкта господарювання перед страховою компанією.

Отже, в процесі проведеного дослідження було визначено варіанти управління підприємницькими ризиками, встановлено місце бухгалтерського обліку в системі управління ризиками, наведено види резервів/фондів ризику, які створюються та відображаються в обліку, та порядок облікового відображення страхування підприємницьких ризиків. Питання порядку формування резервів/фондів ризиків, методики їх відображення в бухгалтерському обліку, включення витрат на страхування підприємницьких ризиків до валових витрат залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень.

11.2. Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління

Сучасні реалії розвитку економічних процесів в Україні актуалізують питання щодо впровадження нових методів управління господарською діяльністю. В умовах перманентності кризових явищ в економіці, посилення конкурентної боротьби, розвитку інформаційних технологій та процесів реструктуризації підприємств у зв'язку з глобалізаційними процесами, збільшенням кількості фактів втрати інформації та зниження конкурентоспроможності, удосконалення технологій виробництва зростає роль невизначеності і пов'язаних з нею ризиків у процесі управління господарською діяльністю. Ефективне управління ризиками дозволить не лише оптимізувати фінансові результати діяльності, генерувати прибуток, але й збільшити вартість активів підприємства шляхом мінімізації небажаних втрат. У зв'язку з цим спостерігається підвищений інтерес науковців та практиків до проблем управління в умовах існування ризиків в господарській діяльності, розв'язання яких передбачає розробку моделей і методів управління, які б ґрунтувалися на управлінні ризиками.

Дослідженню проблемних питань організації та методики бухгалтерського обліку, його ролі та місця в системі ризик-орієнтованого управління в працях вітчизняних науковців увага не приділялася. Окремі питання щодо організації та впровадження ризик-орієнтованого управління в діяльність підприємства розглядалися в працях російських науковців, зокрема В.М. Ахундова, А.Г. Бадалової, І.Т. Балабанова, В.Н. Вяткіна, В.М. Гранатурова, М.В. Грачової, О.Н. Дмитрієва, Е.В. Караніної, Т.В. Кіріченко, Б.А. Лагоши, В.В. Мельник, О.С. Павлової, М.А. Рогова, Е.Д. Соложенцева, В.Л. Тамбовцева, Л.Н. Тэпман, Д.А. Фролова, Н.В. Хохлова, Е.Ю. Хрустальова тощо. Досліджувані питання піднімалися також зарубіжними науковцями такими як: П. Бернстайн, Ф. Найт, Н. Луман, М.Б. Саелс, Дж. Дж. Хемптон, У. Шарп. Питання співвідношення повноважень бухгалтера та ризик-менеджера в системі ризик-орієнтованого управління розглядалося

російським вченим А.В. Тіхоновским. Однак, зважаючи на ґрунтовність наукових розробок зарубіжних дослідників слід відмітити, що цілісна та комплексна теорія управління ризиками господарської діяльності відсутня. З позиції дослідження проблемних питань ризик-орієнтованого управління, комплексного дослідження потребують прикладні аспекти його впровадження в господарську діяльність, в центрі яких стоїть налагодження належного інформаційного забезпечення через ідентифікацію запитів користувачів та організацію функціонування системи бухгалтерського обліку як основного джерела інформації фінансового характеру про господарську діяльність.

Розглядаючи вимоги до системи управління в сучасних умовах господарювання варто відзначити їх стратегічний характер та необхідність вирішення питань, пов'язаних зі зростанням ринкової вартості підприємства і його активів та врахуванням умов невизначеності і ризику для оптимізації фінансових результатів діяльності. Відповідно одним із перспективних методів управління в умовах невизначеності зовнішнього по відношенню до підприємства середовища є ризик-орієнтоване управління, що спрямоване на управління ризиками в господарській діяльності для мінімізації їх впливу на результати діяльності та пошук резервів підвищення ефективності діяльності. З цього приводу російський дослідник Ендовицький Д.А. зазначає, що вивчення різних методів регулювання ризиків, прийомів аналізу, ефективності їх застосування, внутрішньогосподарського контролю в умовах сучасної ринкової економіки – новий і перспективний напрям економічних досліджень.

Актуалізація необхідності дослідження окреслених питань характерна для країн пострадянського простору починаючи з кінця ХХ століття, що пов'язано з децентралізацією управління на макрорівні та впровадженням ринкових механізмів господарювання в економічні процеси, що передбачають здійснення господарської діяльності на власний ризик суб'єктів господарювання. З іншого боку підвищення уваги науковців до дослідження сутності ризиків, їх економічної інтерпретації, впливу на результати діяльності та пошуку шляхів мінімізації їх негативного прояву, пов'язане з тим що існуюча закордонна практика управління ризиками не може бути застосована в українських реаліях у зв'язку з їх орієнтацією на інші – ринкові – умови господарювання.

Для розгляду значення ризик-орієнтованого управління для підвищення ефективності господарювання, ролі в цьому процесі системи бухгалтерського обліку, необхідним є з'ясування його сутності та процедур, оскільки практика господарської діяльності вітчизняних підприємств свідчить про фрагментарність управління ризиками та відсутність комплексного підходу. Російський дослідник Паштова Л.Г. стверджує, що ризик-менеджмент характеризується сукупністю методів, прийомів і заходів, які дозволяють в певній мірі спрогнозувати настання ризиків і приймати рішення з приводу впливу на них.

Марцинковський Д. вважає, що система ризик- менеджменту (система управління ризиками) направлена на досягнення необхідного балансу між отриманням прибутку і скороченням збитків підприємницької діяльності і покликана стати складовою частиною системи менеджменту організації, т.б. повинна бути інтегрована в загальну політику компанії, її бізнес-плани і діяльність. Лише при виконанні цієї умови застосування системи ризик-менеджменту є ефективним.

На думку авторів колективної монографії «Методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки» організацію ризик-менеджменту слід розглядати як єдину технологію процесу управління ризиком.

Отже, в основі ризик-орієнтованого управління як нового етапу в розвитку науки про управління, що отримав свій розвиток починаючи з 90-х років ХХ століття, лежить управління ризиками господарської діяльності. Враховуючи вище наведене, головне завдання ризик-орієнтованого управління полягає в реалізації комплексного впливу на потенційні та існуючі ризики в господарській діяльності, їх потенційні наслідки що направлені на мінімізацію дії факторів ризику і отримання стійких фінансових результатів (рис. 11.2).

Цілі системи управління: мінімізація негативного впливу ризиків на результати господарської діяльності	
Суб'єкт управління: фінансовий директор керівники різних ланок управління головний бухгалтер	Завдання управління
	Об'єкт управління: - господарські операції, що є ризиковими для підприємства; - ризики господарської діяльності; - наслідки впливу ризиків на фінансові результати; - процеси формування, розподілу та використання прибутку
Методи управління	
Адміністративні, що реалізуються в здійсненні організаційно-розпорядчих заходів з: -розробки нормативного регулювання управління ризиками; -визначення функціональних обов'язків та відповідальності суб'єктів управління ризиками; -інструктування безпосередніх виконавців	Економічні, що реалізуються в здійсненні заходів з: -розробки підходів до оцінки ризиків та їх наслідків; -попередження ризиків; -зменшення негативного впливу наслідків ризиків; -впливу на ризики; -проведення економічного аналізу; -стимулювання управлінського персоналу за результати роботи
Результат управління: оптимізовані з врахуванням впливу ризиків фінансові результати діяльності; зростання вартості активів підприємства та його ринкової вартості	

Рис. 11.2 - Система ризик-орієнтованого управління

Застосування в процесі управління ризик-орієнтованого підходу дозволяє підприємству приймати економічно-обґрунтовані та своєчасні управлінські рішення з врахуванням всіх факторів впливу на фінансові результати діяльності, що спрямовані на їх оптимізацію, а також посилити відповідальність управлінського персоналу за прийняття неефективних управлінських рішень.

Ефективне виконання поставлених перед системою ризик-орієнтованого управління завдань вимагає адаптації інформаційного забезпечення системи управління та технології його реалізації. В даному дослідженні основну увагу приділимо дослідженню напрямів удосконалення системи інформаційного забезпечення управління обліково-аналітичною інформацією. Важливість розгляду даного напрямку пов'язана з обмеженою можливістю системи бухгалтерського обліку переважної більшості суб'єктів господарювання забезпечити управлінський персонал інформацією про ризики та їх потенційні наслідки для реалізації ризик-орієнтованого підходу до управління. Сутність озвученої проблеми полягає в тому, що існуюча система бухгалтерського обліку та організаційно-методичні підходи до її побудови, які використовуються на підприємствах, мають фіскальну спрямованість, що полягають в орієнтації на дотримання вимог податкового законодавства щодо розрахунку та сплати податків і платежів, вчасного звітування перед податковими органами і перерахування узгоджених зобов'язань за податками і платежами до бюджету. Відповідно, запити на формування облікової інформації виходячи з потреб користувачів або взагалі не формуються або ігноруються обліковим персоналом враховуючи завантаженість з виконання нормативних вимог, не дотримання яких передбачає накладення фінансових санкцій.

Для подолання зазначених невідповідностей в умовах постійних економічних змін система бухгалтерського обліку повинна відповідати вимогам динамічності, що передбачає постійний розвиток та удосконалення його функцій та завдань. Новодворський В.Д. розглядаючи функції бухгалтерського обліку в системі управління в соціалістичному суспільстві виділяє такі функції: формування потоку інформації про кругообіг коштів підприємства у виявленні результатів його діяльності; формування інформації про госпрозрахункові взаємовідносини між підприємством і організаціями, а також всередині підприємства і дотримання режиму економії; державна регламентація господарських операцій, що відображаються; контроль за станом засобів та їх джерел.

В сучасних умовах господарювання науковці відзначають визначальну роль бухгалтерського обліку в системі управління та важливість, зокрема, його інформаційної функції. З цього приводу проф. Пушкар М.С. зазначає, система обліку відносно незалежна від системи управління, як наука про генерування інформаційних ресурсів, а з іншого боку, облік повністю підпорядковується системі менеджменту в тій частині, що стосується визначення характеру, обсягу, строків, форм подання, релевантності та інших характеристик інформації, а також вибору методів збору, обробки даних та

підготовки інформації на запит управлінців. На думку проф. Кіндрацької Л.М. бухгалтерський облік трансформується в джерело концептуальної реконструкції господарського процесу, але не дзеркального його відображення, а інформаційного відтворення з метою управління. В цьому зв'язку звітна інформація є не стільки узагальненими даними бухгалтерського обліку, скільки результативною моделлю діяльності підприємства, з використанням якої повинні прийматися управлінські рішення як результат вибору з можливих багатоваріантних.

Отже, сучасний підхід до бухгалтерського обліку передбачає його розгляд як важливої ланки процесу управління, що призначена для реалізації ситуаційного моделювання наслідків, переваг та недоліків управлінських рішень для підприємства. Відповідно бухгалтерський облік та аналіз повинен надавати для потреб управління інформацію про економічну ситуацію, а не лише про господарську операцію, яка відбулася, що передбачає не лише здійснення оцінки її результатів, а й факторів, що вплинули на результат. Такий підхід дозволяє забезпечити орієнтацію бухгалтерського обліку та аналізу на можливість здійснення прогнозних розрахунків, забезпечення інформаційних запитів користувачів, а також впровадження адекватних реаліям часу методів управління.

Проф. Нападовська Л.В. розглядає три основні умови, які дозволяють стверджувати, що на підприємстві створена інформаційна система управління:

наявність бізнес-потреб в ефективній системі управління відповідного класу, оформлених у точних конкретних вимогах бізнесу; наявність знань і відповідної мотивації у керівників, що беруть участь у виборі й створенні інформаційної системи управління; наявність всіх необхідних компонентів інформаційної системи управління: програмне забезпечення із необхідним ступенем функціональності, гнучкі схеми бізнес-логіки (ці компоненти повинні або відповідати за своїм класом вимогам до системи управління, або належати до більш високого класу) і, зрозуміло, кваліфікації консультантів, достатньої для побудови системи заданого класу.

Аналізуючи проблеми, які виникають при формуванні обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління слід звернути увагу на обмеженість інформації, яка надається користувачам про наявні та потенційні ризики, що в свою чергу впливає на достовірність показників звітності. Існування факту обмеженості інформації призвело до появи та використання серед науковців терміну “інформаційна невизначеність”, під яким розуміють ситуацію коли для розв'язання завдань, поставлених перед системою управління, що мають важливе значення для забезпечення стабільної діяльності та подальшого розвитку підприємства, недостатньо інформації. Розглядаючи проблему обмеженості інформації для реалізації ризик-орієнтованого управління с позиції управляючої системи та системи, над якою здійснюють управління вважаємо, що до основних факторів інформаційної обмеженості можна віднести:

- недостатній рівень підготовки: облікового персоналу до формування інформації для потреб управління; управлінського персоналу до сприйняття та використання облікової інформації в процесі управління;
- низький рівень ефективності внутрішньої комунікації між суб'єктами управління різних рівнів та службами, що обслуговують процес управління шляхом забезпечення управлінського персоналу відповідною інформацією;
- відсутність в системі бухгалтерського обліку та звітності інформації про потенційні та можливі ризики здійснених господарських операцій, прояву та оцінки їх наслідків;
- низький рівень інформаційного зв'язку з зовнішнім середовищем суб'єкта господарювання або взагалі його відсутність.

Важливим аспектом інформаційної обмеженості управлінського персоналу є недостовірність інформації, яка надається для прийняття управлінських рішень. Проблема недостовірності інформації пов'язана з тим, що між окремими господарськими операціями, які фактично відбулися з урахуванням їх наслідків та їх інформаційним відображенням в бухгалтерському обліку та звітності відсутня взаємоув'язка. До причин такої ситуації можна віднести: неправильну інтерпретацію суб'єктом ведення бухгалтерського обліку змісту здійсненої господарської операції, складання неправильної кореспонденції рахунків (вибір неправильного рахунку) при контируванні бухгалтерських документів (в умовах ручної форми ведення бухгалтерського обліку) або при введенні змісту господарської операції в комп'ютерну програму (в умовах використання комп'ютеризованої форми ведення обліку), необґрунтованість включення до показників звітності інформації про окремі об'єкти та (або) їх вартість, порушення принципів організації та ведення бухгалтерського обліку, недотримання вимог щодо оцінки вартості об'єктів бухгалтерського обліку.

Нерозривним є зв'язок достовірності облікової інформації з її надійністю для захисту різнонаправлених інтересів власників бізнесу, працівників підприємства та фіскальних органів. До ознак, які забезпечують надійність інформації можна віднести її орієнтацію на потреби користувачів та достатність для прийняття управлінських рішень, в т.ч. і для прогнозування результатів діяльності майбутніх звітних періодів.

Для подолання інформаційної обмеженості вважаємо за доцільне формування системи інформаційного забезпечення процесу управління ризиками з дотриманням наступних етапів: збір інформації про господарські операції з ідентифікацією факторів їх ризиковості, обробку отриманих даних з аналізом впливу наслідків ризиків на результати діяльності та достовірність показників звітності, формування внутрішньої звітності з відображенням наслідків впливу ризиків на фінансові результати, проведення економічного аналізу показників представленої звітності. Запропоновані етапи повинні бути враховані при побудові системи бухгалтерського обліку не лише в процедурному аспекті, що передбачає удосконалення існуючих або розробку нових процедур ведення бухгалтерського обліку (страхування, резервування,

хеджування ризиків, що впливають на результати діяльності та інші), а й при ідентифікації об'єктів бухгалтерського обліку, які виникають або повинні виникати в результаті здійснення господарських операцій, яким притаманні ознаки ризикових.

Відповідно для досягнення поставлених цілей в бухгалтерському обліку повинна формуватися інформація про:

1) традиційні для суб'єкта господарювання об'єкти бухгалтерського обліку з деталізацією та розшифровкою інформації про можливі ризики від здійснення операцій та їх наслідки у внутрішній звітності, пояснювальних чи аналітичних записках, які готуються на оперативні запити користувачів та пояснювальній записці до річної фінансової звітності;

2) нові для суб'єкта господарювання об'єкти бухгалтерського обліку, які можуть виникнути в результаті здійснення ризикованих господарських операцій та вплинути на фінансові результати діяльності та розмір отриманого прибутку.

Системність такого підходу забезпечується тим, що кожна господарська операція оцінюється бухгалтером на предмет наявності ознак ризикованості, їх прояву та впливу на результати діяльності. Вважаємо, що до методологічних проблем обліку ризикованих господарських операцій, які потребують свого вирішення в першу чергу на теоретичному рівні, належать: проблеми ідентифікації об'єктів ризику, за умови якщо вони не відповідають існуючому в науці та практиці підходу до видів об'єктів бухгалтерського обліку, проблеми оцінки ризиків (оцінки ймовірності настання та облікової оцінки), проблеми облікового відображення наслідків ризиків в частині прогнозованих майбутніх подій та періодів їх настання, проблеми відображення відповідної інформації у фінансовій звітності для задоволення інформаційних потреб зовнішніх користувачів та мінімізації факторів асиметричності інформації.

Враховуючи вище наведені пропозиції вагомого значення набуває також перегляд повноважень облікового персоналу як одного із суб'єктів ризик-орієнтованого управління. Російський науковець Тіхоновській А.В. в своїй статті "Риск-менеджмент: позиція бухгалтера" розглядаючи проблеми співвідношення діяльності бухгалтера та ризик-менеджера в рамках однієї корпоративної структури, зазначає, що в центрі цих проблем лежать два поняття: вартість (як проблема змісту) та невизначеність (як проблема дії). Підтримуючи в цілому позицію російського науковця слід відзначити і ще один аспект досліджуваної проблеми, який пов'язаний з окресленням повноважень, які повинні бути виконані працівниками бухгалтерської служби (як проблема завдань).

Окреслене проблемне питання є недостатньо дослідженим в Україні як з теоретичної так і з практичної точок зору, що з одного боку пов'язано з незначною кількістю міждисциплінарних досліджень в сфері бухгалтерського обліку і управління, спрямованих на взаємоузгодження функцій облікового персоналу та інших суб'єктів управління, а з іншого – з

ігноруванням власниками та вищим управлінським персоналом ризик-орієнтованого підходу до управління господарською діяльністю.

Для вирішення проблеми завдань визначено повноваження працівників бухгалтерської служби в розрізі етапів процесу управління ризиками (табл.11.1).

Таблиця 11.1. - Повноваження працівників бухгалтерської служби в процесі управління ризиками

Етап процесу управління ризиками	Роль бухгалтерської служби
Аналіз ризиків: 1) виявлення; 2) оцінка.	Ідентифікація можливих наслідків ризикових операцій, оцінка ймовірності їх настання; формування обліково-аналітичного забезпечення управління; визначення вимог до методів впливу на ризики
Підбір методів впливу на ризики	Оцінка фінансових наслідків вибору методів впливу на ризики на основі сформованого обліково-аналітичного забезпечення
Прийняття рішення щодо методу впливу на ризики	Регулювання розміру можливих збитків внаслідок ризикових операцій
Вплив на ризики (зменшення, збереження, передача)	Відображення в бухгалтерському обліку операцій за результатами прийнятих управлінських рішень щодо впливу на ризики; розрахунок податкових наслідків прийнятих рішень та фінансових результатів діяльності; надання відповідної інформації управлінському персоналу
Контроль за виконанням прийнятих рішень та результатами впливу на ризики	Здійснення бухгалтерського контролю за достовірністю та законністю відображених в обліку господарських операцій з впливу на ризики

Наведені пропозиції щодо функцій суб'єктів ведення бухгалтерського обліку при застосуванні ризик-орієнтованого підходу до управління спрямовані на збереження капіталу підприємства, захист інтересів його власників, прийняття раціональних управлінських рішень та забезпечення прибутковості діяльності, а також розвиток інформаційної функції бухгалтерського обліку в системі управління підприємством.

До основних умов ефективності ризик-орієнтованого управління можна віднести: чітку ідентифікацію завдань управління; повне та достовірне інформаційне забезпечення; стабільність внутрішнього середовища суб'єкта господарювання; можливість адаптації методів управління до змінних умов внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування; орієнтація управління на досягнення стратегічних цілей; налагодження чітких комунікаційних зв'язків між відділами (службами) в частині своєчасного

формування інформаційних запитів та підготовки інформації на запити користувачів.

Концептуальний підхід до ризик-орієнтованого управління з позиції інформаційної системи бухгалтерського обліку полягає в ідентифікації ризиків, вартісній оцінці їх наслідків, прийнятті участі у виборі методів впливу на ризики шляхом оцінки фінансових наслідків вибраних методів, обліковому відображенні здійснених господарських операцій за результатами прийнятих рішень, бухгалтерському контролю.

Реалізація вище наведених заходів дозволить сформувати надійну систему інформаційного забезпечення потреб управління, яка б відповідала вимогам адаптивності та релевантності, що дозволить забезпечити реалізацію системного, комплексного та цілеспрямованого управління ризиками.

11.3. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект

Сучасні світові тенденції розвитку бухгалтерського обліку свідчать про наростаючу необхідність досліджень сутності ризику та оцінювання наслідків його впливу на показники діяльності підприємства. Зокрема, в Моделі всеохоплюючої звітності бізнесу, запропонованої Інститутом сергіфікованих фінансових аналітиків Великобританії, серед основних резервів підвищення вартості бізнесу названо мінімізацію ризиків. При цьому розробники Моделі зазначають, що для управління ризиком слід використовувати інструменти бухгалтерського обліку. Це означає, що облікова система повинна забезпечити оцінку можливих наслідків ризиків (загроз) та сприяти розробці заходів для їх мінімізації.

Ще глибше до цього питання віднесли в Росії. В «Концепції розвитку бухгалтерського обліку та звітності в Російській Федерації на тривалу перспективу» вказується, що стратегічні напрями реформування системи бухгалтерського обліку як основного інформаційного джерела задоволення інтересів різних груп користувачів, повинні пролягати в площині підтримки цілісності системи обліку та виявлення впливу ризиків на стабільність функціонування та розвитку підприємства. Таким чином, Концепція відзначає важливість системи бухгалтерського обліку як інструмента управління ризиками підприємства, а відтак наголошує на проведенні глибоких досліджень щодо визнання ризику як специфічного об'єкта бухгалтерського обліку.

Обґрунтування ролі бухгалтерського обліку як інструмента управління ризиками підприємницької діяльності потребує вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

визнання ризику (фактів господарської діяльності, пов'язаних з ризиком) в системі бухгалтерського обліку;

оцінювання імовірності втрати економічних вигод окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом дії ризику;

вибір методичного інструментарію управління ризиками, притаманного системі бухгалтерського обліку;

відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності інформації про підприємницькі ризики і наслідки їх впливу на показники діяльності підприємства.

Розв'язанню зазначених завдань присвячені праці таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців як І. Вигівської, Є. Лапченко, Р. Костирко, Г. Савицької, Є. Олейнікова, А. Шевельова та інших. Однак, ці дослідження носять переважно теоретичний характер та є досить складними для практичного застосування. Тому, в умовах сьогодення процес управління ризиками здійснюється переважно менеджерами, висновки яких ґрунтуються лише на особистому досвіді та інтуїції, без відповідного обліково-аналітичного забезпечення. Як наслідок, лише в 2 % випадків ідентифікація ризику відбувається на основі облікових даних.

Вирішення поставленої проблеми потребує від сучасного бухгалтерського обліку системності щодо термінології, оцінки ймовірності проявів ризику та принципів його відображення в системі рахунків. Відповідно до існуючого законодавства, підґрунтям визнання підприємницьких ризиків в системі бухгалтерського обліку виступає принцип обачності, який передбачає при відображенні наданої у звітності інформації запобігання завищенню оцінки активів та доходів чи заниженню оцінки витрат та зобов'язань підприємства, спричинених існуванням факторів невизначеності. Зокрема, вплив невизначеності має враховуватися підприємством при визнанні доходу, участі у спільній діяльності, знеціненні активів, створенні резервів майбутніх витрат та платежів, обліку фінансових інструментів, розкритті інформації про діяльність сегментів, пов'язаних сторін, а також про діяльність, що припиняється.

Однак, дослідження змісту національних стандартів бухгалтерського обліку, засвідчило ототожнення ризику з невизначеністю підприємницької діяльності, що, в свою чергу, створює проблему стосовно методології визнання ризику як об'єкта бухгалтерського обліку. Адже невизначеність це лише передумова ризику і ототожнювати її з ризиком можна лише за умови, що вона носить прогнозований (повторюваний) характер та має високий ступінь ймовірності настання, що дозволить оцінити (виміряти) рівень її впливу на показники діяльності підприємства.

Проблема ускладнюється ще й тим, що бухгалтерське законодавство не визнає ризик як об'єкт бухгалтерського обліку, а передбачає відображення в системі рахунків лише інформації про факти господарської діяльності, спричинені впливом ризику. Тому постає питання обґрунтування взаємозв'язку ризику та фактів господарської діяльності, викликаних його впливом.

Для вирішення цієї проблеми необхідно, перш за все, в системі бухгалтерського обліку всі ризики підприємницької діяльності розмежувати на ризик-причини та ризик-наслідки. Це дозволить встановити взаємозв'язок

ризик-причини з умовним фактом господарської діяльності, а ризик-наслідку з дійсним (реальним) фактом господарської діяльності.

Потребує подальших досліджень також уточнення підходів до оцінювання ступеня імовірності втрати економічних вигод окремими об'єктами обліку під впливом дії ризику з метою відображення цих об'єктів в системі бухгалтерського обліку. Якщо стосовно оцінки впливу ризик-наслідку проблем не виникає, оскільки він характеризується господарським фактом, що мав місце в минулому і призвів до втрати економічних вигод, то оцінити вплив ризику-причини досить складно. Це пов'язано з тим, що такий ризик асоціюють з подіями, які можуть відбутися і не відбутися в майбутньому з певним ступенем імовірності.

В українській обліковій практиці недостатньо уваги приділено цьому питанню, адже вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку, визнаючи факт існування умовних подій, не надають реальних методик оцінювання втрати окремими об'єктами бухгалтерського обліку економічних вигод під впливом дії ризику (невизначеності).

В зв'язку з цим дослідницький ракурс слід зосередити на методах експертної оцінки, в основу яких покладено професійне бачення окремими експертами імовірності настання ризиків. Ці методи уможливають встановлення залежності між видами ризику-причини, що існують на підприємствах різних видів економічної діяльності та організаційно-правових форм господарювання та ступенем імовірності їх настання.

Аналіз літературних джерел з даного питання та особливостей господарської діяльності промислових підприємств (на яких проводилися дослідження), дозволив розробити узагальнюючу шкалу оцінювання імовірності настання наслідків ризику (таблиця. 11.2).

Таблиця 11.2 - Шкала оцінювання (вимірювання) імовірних наслідків ризику (невизначеності) господарської діяльності підприємства

Ступінь імовірності наслідків ризику	Характер наслідків	Кількісна оцінка (%)
Дуже висока	Про наслідки майбутньої події можна стверджувати з достатньою впевненістю для підприємств будь-якого виду діяльності чи організаційно-правової форми	90-100
Висока	Наслідки майбутньої події залежать від специфічних особливостей окремих підприємств, але мають високу імовірність настання	50-89
Середня	Імовірність того, що майбутня подія здійсниться вища за мінімальну	10-49
Мала	Імовірність того, що майбутня подія здійсниться дуже мала і носить поодинокий характер	0-9

Використання зазначених підходів дозволяє переглянути технології визнання окремих об'єктів обліку та їх відображення в системі бухгалтерських рахунків. Зокрема, об'єктом бухгалтерського обліку з подальшим відображенням його в системі балансових рахунків та у фінансовій звітності підприємства слід визнавати ризик-наслідок та ризик-причину (умовний факт господарської діяльності), що має значну ступінь імовірності настання (50-100 %). Невизначеність, яку оцінити неможливо, а отже складно встановити вплив її наслідків на показники діяльності підприємства не слід вважати об'єктом бухгалтерського обліку, завищуючи при цьому значення показників умовних зобов'язань та створюючи для їх забезпечення резерви майбутніх платежів.

Це, в свою чергу, дасть можливість переглянути правила відображення непередбачених (умовних) зобов'язань в бухгалтерському обліку. Вважаємо, що такі зобов'язання слід відображати в балансі (зі створенням відповідних резервів забезпечення) не на момент їх ідентифікації (виникнення події, що призвела до утворення зобов'язання), а за умови високого ступеню імовірності відтоку активів, пов'язаних з їх погашенням. Непередбачені зобов'язання, що мають незначну ступінь імовірності прояву (10-50 %) доцільно відображати поза балансом для здійснення подальшого контролю за їх настанням. Якщо відсоток імовірності їх прояву збільшується, під такі зобов'язання слід формувати резерви наступних виплат та відображати їх в балансі. Непередбачені зобов'язання, що характеризуються мінімальною ймовірністю їх настання (0-10 %) вважати істинною невизначеністю, що не відображається в балансі.

Таким чином, з метою управління ризиками в системі бухгалтерського обліку повинні відображатися факти господарської діяльності здійснені в умовах невизначеності, що чинять суттєвий вплив на капітал підприємства, характеризуються своєю повторюваністю (передбачуваністю), а, отже, можуть бути достовірно оцінені чи виміряні.

Для вдосконалення управління ризиками підприємницької діяльності доцільно також переглянути можливості використання таких інструментів бухгалтерського обліку як оцінка та резервування.

Зокрема, при зарахуванні об'єктів обліку на баланс підприємства їх оцінювання здійснюється за первісною (історичною) вартістю. Разом з тим, під впливом дії ризику історична вартість значної частини активів (основних засобів, нематеріальних активів, запасів, дебіторської заборгованості, фінансових інвестицій) змінюється, що, своєю чергою, призводить до зміни вартості капіталу підприємства.

Для обґрунтування залежності між окремими об'єктами бухгалтерського обліку, що піддаються впливу ризику підприємницької діяльності та вартістю капіталу скористаємося інформацією, наданою в таблиці 11.3

Таблиця 11.3 - Аналіз впливу ризику на вартісний вимір об'єктів бухгалтерського обліку

Об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив ризику на формування інформації про об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив на вартість капіталу підприємства
1	2	3
<i>Запаси</i>	Ризик зміни вартості виробничих запасів. Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки. Результатом подальшої оцінки є зміна (зменшення) вартості запасів з віднесенням результату такої зміни до складу витрат іншої операційної діяльності. Також вплив ризику проявляється у разі вибору методу оцінки списання запасів, який не відповідає вимогам ринкового середовища	Зменшення капіталу шляхом зростання інших витрат операційної діяльності.
<i>Грошові кошти</i>	Ризик платоспроможності. Вплив ризику проявляється при зміні платоспроможності грошових коштів. Валютний ризик. Вплив ризику проявляється в зміні гривневої оцінки грошових коштів чи активів та зобов'язань, які будуть отримані або сплачені у фіксованій сумі грошових коштів під впливом зміни курсу іноземної валюти	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники доходів та витрат іншої операційної та іншої діяльності
<i>Основні засоби, нематеріальні активи</i>	Ризик зміни вартості основних засобів та нематеріальних активів. Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки (переоцінки) активів. Результатом переоцінки є коригування їх первісної вартості та суми нарахованого зносу	Зростання додаткового капіталу чи витрат звітного періоду.
<i>Дебіторська заборгованість</i>	Кредитний ризик. Вплив ризику проявляється у разі існування безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості у складі її первісної вартості, що не підтверджена резервом сумнівних боргів.	Зменшення капіталу шляхом зростання інших операційних витрат.
<i>Фінансові інвестиції</i>	Ризик зміни вартості фінансових інвестицій. Вплив ризику для фінансових інвестицій, проявляється при зміні їх поточної ринкової вартості. В даному випадку наслідки ризику можуть спонукати як до збільшення так і зменшення поточної вартості фінансових інвестицій і призводити до збільшення інших доходів та інших витрат підприємства.	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники інших доходів та витрат.

Продовження таблиці 11.3

1	2	3
<i>Кредити та позики</i>	Відсотковий ризик. Вплив ризику викликаний можливими змінами ставок за кредитами та позиками, а також необхідністю сплати додаткових сум при несвоєчасному чи неповному погашенні платежів за кредитами та позиками	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності.
<i>Кредиторська за боргованість</i>	Ризик процесу заготівлі. Ризик полягає в тому, що у підприємства може з'явитися необхідність сплати штрафів, пені, неустойок у випадку несвоєчасного або неповного погашення зобов'язань перед постачальниками та іншими кредиторами	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності.
<i>Основні засоби, грошові кошти, запаси</i>	Майновий ризик. Ризик полягає у зниженні вартості майна підприємства у зв'язку з крадіжки та нестачами, втратами, що перевищують норми природного убутку	Зменшення капіталу за рахунок зростання витрат операційної діяльності.
<i>Готова продукція</i>	Виробничий ризик. Ризик полягає у збільшенні собівартості готової продукції діяльності у зв'язку з не обґрунтованими перевитратами ресурсів.	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат виробництва
<i>Витрати діяльності</i>	Комерційний ризик. Ризик полягає у збільшенні витрат підприємства, пов'язаних із втратою від псування продукції на складах та під час транспортування, втратами від заміни неякісних товарів; сплатою штрафів, пені, неустойки за порушення умов господарських договорів	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат на збут
<i>Витрати діяльності</i>	Ризик надзвичайної діяльності. Ризик полягає у виникненні не прогнозованих ситуацій, що супроводжуються втратами активів підприємства, додатковими витратами на усунення наслідків надзвичайних ситуацій; витратами на відшкодування збитків нанесених навколишньому середовищу.	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат.

Для нівелювання впливу наслідків підприємницьких ризиків пов'язаних зі зміною первісної вартості об'єктів бухгалтерського обліку та з метою надання найбільш достовірної інформації користувачам фінансової звітності, підприємством можуть бути прийняті рішення про подальшу оцінку цих

об'єктів за справедливою вартістю, що в свою чергу призводить до їх переоцінки, створення оцінюючих резервів, зменшення вартості з одночасним збільшенням витрат діяльності підприємства.

Головною особливістю справедливої вартості є те, що вона ґрунтується на «експертному оцінюванні і потребує професійного судження обізнаної у цьому питанні особи». Під професійним судженням у сфері бухгалтерського обліку розуміють погляд або висновок професійного бухгалтера в умовах невизначеності на розкриття правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства. Таким чином, обов'язки щодо правдивого відображення інформації про підприємство в умовах невизначеності зовнішнього середовища покладаються на бухгалтера. Така ноша для більшості вітчизняних бухгалтерів виявляється непосильною, адже вони не володіють ані достатніми знаннями з цього приводу, ані альтернативною інформацією, що уможливила б вибір найбільш оптимального варіанту дій.

Вважаємо, що професійне судження, пов'язане з обґрунтуванням справедливої вартості окремих об'єктів обліку з метою мінімізації впливу латентних ризиків на показники капіталу підприємства повинне ґрунтуватися на знаннях та досвіді таких фахівців як фінансових менеджерів, оцінювачів, аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки. В зв'язку з цим слід погодитися з думкою Л. Шнейдмана, який зазначає, що "професійне судження - це думка, висновок професіонала (не обов'язково бухгалтера), що служить основою для прийняття рішення в умовах невизначеності".

Сфера застосування професійного судження стосовно облікової політики в частині впливу ризику на показники діяльності підприємства надана в таблиці 11.4. Поряд з переоцінкою активів, для зниження впливу ризику на вартість капіталу підприємства та підвищення достовірності облікової інформації створюють резерви, що стосуються визнаних підприємницьких ризиків. При цьому резерви поділяють на оцінюючі та прогнозні.

Таблиця 11.4 - Сфера застосування професійного судження в обліковій політиці підприємства щодо управління ризиками підприємницької діяльності

Об'єкт професійного судження	Облікова політика
1	2
Необоротні активи	періодичність проведення переоцінки необоротних активів; встановлення справедливої вартості при переоцінці (крім випадків переоцінки основних засобів для приватизації та передачі в оренду державних майнових комплексів, що регламентуються нормами Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»)
Запаси	- встановлення чистої вартості реалізації
Дебіторська заборгованість	- методика обчислення резерву сумнівних боргів; - розробка політики щодо періодизації дебіторської заборгованості.

Продовження таблиці 11.4

1	2
Резерви майбутніх витрат та платежів	- оцінка імовірності відтоку ресурсів, що містять в собі економічні вигоди
Резервний капітал	- визначення напрямів використання резервного капіталу; - встановлення економічно обґрунтованого розміру резервного фонду грошових коштів
Умовні факти господарської діяльності	- встановлення умовних фактів господарської діяльності; - оцінка імовірності настання окремих непередбачених зобов'язань .

За своєю економічною сутністю оцінюючі резерви виступають елементом оцінки. Формування оцінюючих резервів можливе у випадку встановленої ймовірності недоотримання очікуваних економічних вигод чи можливих втрат. При створенні оцінюючих резервів інформація про вартість активів розкривається в фінансовій звітності за мінусом вартості створених резервів. Яскравим представником таких резервів у вітчизняній обліковій практиці виступає резерв сумнівних боргів, який є одним із варіантів формування справедливої (поточної) вартості дебіторської заборгованості на дату складання звітності.

На відміну від оцінюючих, прогностні резерви (резерви забезпечення майбутніх витрат та платежів, резервний капітал) не мають прямого зв'язку з вартісною оцінкою активів та зобов'язань. Однак, їх формування спричиняє зміну вартості капіталу підприємства, що проявляється за декількома напрямками:

- зменшує фінансовий результат діяльності у звітному періоді на суму відрахувань в резерв;

- урівноважує вплив витрат на фінансовий результат діяльності при існуванні значних коливань обсягів діяльності за періодами.

Прогностні резерви являють собою своєрідну гарантію мінімізації ризику, пов'язаного з можливою втратою економічних вигод за певними напрямками діяльності підприємства: гарантійні виплати окремим категоріям працюючих в разі припинення діяльності підприємством, погашення податкових зобов'язань, виконання задекларованих гарантій перед покупцями чи іншими контрагентами, погашення наслідків форсмажорних обставин, покриття збитків, викликаних впливом зовнішнього середовища тощо.

Створення зазначених резервів призводить до збільшення витрат звітного періоду чи зменшення нерозподіленого прибутку. Тому для їх відображення в системі бухгалтерського обліку необхідно виконання трьох взаємопов'язаних правил:

- у підприємства виникають суттєві зобов'язання (юридичні або ті, що витікають з практики його діяльності в результаті минулих подій);

- існує імовірність того, що врегулювання зобов'язань буде потребувати відтоку активів, що містять в собі економічні вигоди;

- сума зобов'язань може бути достовірно оцінена.

Створення резервів спричиняє пряме визнання впливу ризику, робить інформацію про них більш наочною та зрозумілою у використанні як внутрішніми так і зовнішніми користувачами. Відтак, з позицій ризик-менеджменту найбільший інтерес представляють два аспекти резервування:

1) обґрунтованість розміру резервів;

2) фактичне забезпечення створених резервів відповідними активами.

Перший напрям досліджень пов'язаний зі значними викривленнями облікової інформації, викликаними «творчим» прочитанням окремих стандартів бухгалтерського обліку, що, зазвичай, призводить до суб'єктивного впливу на вартість капіталу підприємства. Як засвідчують дослідження, проведені американськими вченими, 14,6% виявлених маніпуляцій в системі бухгалтерського обліку пов'язані саме з помилками при формуванні резервів сумнівних боргів.

Не краща ситуація і в Україні. За даними, оприлюдненими Державною службою статистики України, серед підприємств, які задекларували свої резерви сумнівних боргів в розмірах, що перевищували 40% їх загальних витрат за період з 2007-2010 роки були ДП НАЕК «Енергоатом», НАК «Нафтогаз України», ДК «Газ України» та ціла низка інших крупних компаній. Викликає великий сумнів, що фінансовий персонал цих підприємств абсолютно не володіє методиками управління дебіторською заборгованістю, допустивши такий значний відсоток неповернень платежів. Натомість вони використовують резервування як інструмент маніпуляцій прибутком підприємства, що є суттєвою інформаційною загрозою.

Подолання цієї проблеми вбачаємо у зміні внутрішньої політики до формування резервів сумнівних боргів. Бухгалтерський персонал при створенні цих резервів мусить перейти від формального виконання норм П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" до чіткої взаємодії з необліковими спеціалістами, які тим чи іншим чином впливають на стан розрахунків з дебіторами (менеджерів фінансового відділу, відділу збуту, аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки). Акцент при формуванні майбутніх резервів неповернення дебіторської заборгованості повинен робитися не на пошук методик визначення відсотка сумнівності, а на зниження бази (фактично неповерненої дебіторської заборгованості) розрахунку цього відсотка.

Інший напрям досліджень пов'язаний з питаннями фактичного забезпечення створених резервів окремими видами активів. Ця проблема викликана, в першу чергу, довірою зовнішніх користувачів інформації до діяльності підприємства. Відображення в обліку резервів майбутніх витрат та платежів це лише намір підприємства нести відповідальність за певні ризики, в разі їх фактичного прояву. Разом з тим намір так і залишиться на рівні бажання, якщо у підприємства не буде в наявності вільних засобів здатних покрити наслідки ризику.

Відповідно до чинного законодавства у балансі українських підприємств не передбачено виділення активів у грошовій формі, які б

характеризували наповнення створених резервів. Внаслідок цього резервний капітал за умови відсутності у підприємства наявних обігових коштів чи високоліквідних активів на момент покриття наслідків ризику з реального інструменту управління ними перетворюється лише в облікову категорію, що віртуально характеризує джерела утворення засобів підприємства.

З позицій управління ризиками підприємницької діяльності резерви повинні розглядатися двояко: з одного боку, як сума зарезервованих грошових коштів в активі балансу, а з іншого як джерело покриття окремих ризиків. Для резервування грошових коштів доцільно підтримати практику окремих підприємств стосовно відкриття в установах банків короткотермінових депозитних рахунків, на яких бронюються кошти для забезпечення своєчасного виконання вимог перед окремими групами акціонерів та кредиторів у разі прояву незапланованих ризиків. У цьому випадку відволікання з обороту певної частки обігових коштів буде виправдане ще й тим, що в разі відсутності потреби в погашенні наслідків ризику, ці кошти будуть приносити підприємству додатковий дохід.

Проведені дослідження дають можливість стверджувати, що бухгалтерський облік виступає надійним інструментом управління підприємницькими ризиками, що підтверджується наступними результатами:

1. дослідження сучасних тенденцій розвитку бухгалтерського обліку засвідчило становлення нової концепції у розумінні облікової системи, орієнтованої на оцінювання ризику, адекватне відображення стану капіталу підприємства та всебічне задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів;
2. бухгалтерський облік виступає найповнішим джерелом інформації про внутрішнє середовище та зовнішнє оточення підприємства, а відтак в системі рахунків бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності знаходять відображення події, пов'язані з ризиками та наслідками їх впливу;
3. облік володіє добре сформованим методичним інструментарієм стосовно нівелювання впливу наслідків прояву ризику на зміну вартості капіталу підприємства;
4. запропонований обліковий інструментарій управління ризиками підприємницької діяльності в частині оцінювання ступеню імовірності втрати економічних вигод окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом дії ризику, визначення підходів до формування оцінюючих та прогнозних резервів, забезпечить підвищення інформативності обліку при управлінні ризиками, підсилить достовірність та прозорість фінансової звітності та дозволить її користувачам ідентифікувати безпечність стосунків з підприємством.

11.4 Тести для самоконтролю

1. Наявність підприємницького ризику в діяльності суб'єкта господарювання зумовлена обмеженістю:
 - матеріальних;
 - трудових;

- фінансових;
 - інформаційних;
 - інших ресурсів.
2. Ризик – це природний прояв мобільності та життєздатності економічних систем –:
- спричиняє приймати нестандартні рішення;
 - оновлювати структуру економічної системи за рахунок створення відповідних дієвих інститутів.
3. У ризик-менеджменті управління економічним ризиком є створення:
- зовнішніх (страхування) резервів;
 - внутрішніх (бухгалтерських) резервів.
4. Варіанти прийняття керівництвом підприємства підприємницьких ризиків:
- відмова від певної діяльності;
 - прийняття керівництвом підприємства ймовірних втрат від реалізації підприємницького ризику;
 - створення за рахунок витрат або прибутку резервів / фондів ризику.
5. Створення та використання на підприємстві резервів (фондів) регулюється:
- обліковою політикою суб'єкта господарювання;
 - галузевими стандартами;
 - іншими нормативно-правовими актами.
6. Ризик-орієнтоване управління спрямоване на:
- управління ризиками в господарській діяльності для мінімізації їх впливу на результати діяльності;
 - пошук резервів підвищення ефективності діяльності.
7. До основних факторів інформаційної обмеженості відносяться:
- недостатній рівень підготовки облікового, управлінського персоналу;
 - низький рівень ефективності внутрішньої комунікації між суб'єктами управління;
 - відсутність в системі бухгалтерського обліку та звітності інформації про ризики;
 - низький рівень інформаційного зв'язку з зовнішнім середовищем суб'єкта господарювання.

Тема 12. Якість облікової інформації та бухгалтерського обліку

- 12.1. Роль облікової інформації в управлінні
- 12.2. Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством
- 12.3. Оцінка якості облікової інформації
- 12.4. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання

12.5. Якість бухгалтерського обліку як складова ефективної діяльності підприємств

12.6 Тести для самоконтролю

12.1. Роль облікової інформації в управлінні

Інформація — невід'ємна частина системи управління. Уся економічна інформація на підприємстві поділяється на п'ять груп:

- 1) описова (облікова);
- 2) імовірнісна (прогнозна);
- 3) дискретна (отримується в результаті діалогів людина — людина або людина — машина);
- 4) випадкова (дані, які попередньо вважалися непотрібними або які знадобилися, але в поточному обліку їх не було);
- 5) пропагандистська (отримується для досягнення певної мети).

Облікова інформація як складова економічної є одним із видів даних, що характеризують виробничо-господарську діяльність підприємства. Облікова інформація відрізняється великим обсягом і різноманітністю, складністю логічної та відносною простотою арифметичної обробки. Їй властивий масовий характер обчислень, які виконують за типовими алгоритмами з певною періодичністю. Облікова інформація має складну ієрархічну структуру, на нижньому щаблі якої містяться інформаційні одиниці — реквізити, що не піддаються подальшому логічному поділу.

Ядром економічної інформації підприємства є облікова інформація. Це пов'язано з тим, що вона повніша, точніша й оперативніша, всебічніша і достовірніша за будь-яку іншу. Вона моделює як зв'язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність.

При цьому облікова інформація відповідає таким принципам:

- а) багатократність використання;
- б) концентрація, тобто обираються тільки суттєві ознаки;
- в) штучність — інформацію створюють люди (облікові працівники), вона не виникає природно, тобто сама по собі;
- г) цілеспрямованість, тобто інформація відповідає визначеним завданням;
- д) аналітичність, тобто здатність надавати не лише зафіксовані в документах дані, а й підсумкові, розрахункові, додаткові.

Для того, щоб облікова інформація була корисною, вона має бути достовірною і значимою.

Достовірність показує, що інформація повністю відображає господарські процеси на підприємстві, легко перевіряється і служить інтересам конкретної особи.

Значимість облікової інформації полягає в тому, що вона має бути корисною для складання планів, ґрунтуватися на зворотному зв'язку і надходити до користувача в потрібний час.

Для того, щоб облікову інформацію однозначно сприймали ті, хто брав участь в її підготовці на підприємстві, і ті, хто використовує її поза межами підприємства, вона має задовольняти такі вимоги:

порівнюваність і постійність — не можна протягом звітного періоду використовувати різні методи бухгалтерського обліку, інакше зникає можливість порівнювати дані;

суттєвість — не потрібно витрачати час на облік незначних факторів. Якщо зусилля щодо обліку дорівнюють за вартістю засобам, які обліковуються, облік необхідно спростити;

консерватизм — оскільки відображення фактів господарської діяльності в бухгалтерському обліку не завжди є однозначним, необхідно вибирати оцінку, яка є менш оптимістичною, тобто слід враховувати можливий брак прибутку і потенційні збитки. Це забезпечить обережність в оцінці активів, майна і у визначенні величини прибутку;

повноту — містити максимум даних, необхідних користувачу. Інформація сама по собі є значною цінністю, незалежно від фактів, які вона фіксує. Ця цінність зумовлена можливостями, котрі вона надає для прийняття рішень, тобто потенційними діями. Кожна така дія стає бухгалтерською категорією. Подібний підхід дозволяє відокремити явище (інформаційний аспект) від факту (економічний аспект) і зосередити увагу бухгалтера на явищі. З цього випливає, що входом і виходом бухгалтерської системи є не дебет і кредит, тобто не облікові координати, а облікова процедура: вхід — первинні документи (вхідні дані), вихід — звітність (результатна інформація). Щоправда, під результатною інформацією розуміють не стільки звітність традиційного обліку, скільки модель, яка дозволяє приймати багатоваріантні управлінські рішення. При цьому вартість інформації не має перевищувати витрат на її отримання, тому будь-яка втрата інформації має приносити більші збитки, ніж вартість втрачених даних.

12.2 Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством

Визнання інформації продуктом, її ключова роль в інформаційному суспільстві, а також трансформаційних процесах, які відбуваються в Україні вимагають поглибленого вивчення компонентів оцінки якісного стану облікового процесу на підприємстві. Облікова інформація є складовою інформаційного середовища демократично розвиненого суспільства. Вона орієнтована на певні зобов'язання перед суспільством, власниками, найманими працівниками, постачальниками і споживачами. Розвиток інформаційного суспільства також висуває нові вимоги до облікової інформації, зокрема до її якості. Виникає потреба у всезагальному, системному підході до забезпечення якості облікової інформації.

Якість облікової інформації в значній мірі обумовлює обґрунтованість прийняття управлінських рішень органами влади, суб'єктами та учасниками підприємницької діяльності, є підставою для формування економічного

мислення та свідомості суспільства, сприяє довірі до бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Показники якості інформації дозволяють її користувачам зрозуміти переваги та обмеження щодо використання даних рахунків бухгалтерського обліку та звітності, а також здійснювати правильну інтерпретацію та підвищувати надійність аналітичних досліджень.

На разі якість облікової інформації визначається як сукупність рис та характеристик вихідних даних рахунків бухгалтерського обліку та звітності, що надає можливість задовольняти наявні або передбачені потреби споживачів. Максимальне задоволення потреб усіх користувачів облікової інформації стає основним критерієм діяльності бухгалтерських служб підприємств.

Питаннями забезпечення якості економічної інформації займається багато вчених. В Україні питаннями забезпечення окремих аспектів якості облікової інформації, як продукту бухгалтерських служб підприємств, передусім її точності, займалися такі вчені, як Л.В. Гуцаленко, Л.С. Шатковська, М.С. Пушкар, Г.Г. Кірейцев, С.А. Кузнецова, Р.Я. Пахолок, Р.Ф. Бруханський, Г.І. Цилюрик, О.В. Гончар. Проте, фундаментальних праць, в яких би комплексно розглядалися ці питання в українській бухгалтерській науці наразі бракує.

Якість облікової інформації необхідно оцінювати через такі характеристики: релевантність, точність, своєчасність та пунктуальність, узгодженість та порівняність, доступність та ясність.

Варто згадати про конфлікт між якістю облікової інформації та вартістю її отримання. Існує дилема цінності: з одного боку, якість інформації досягається шляхом витрат, а з іншого – якість дає користувачу корисний ефект. Економічна ефективність від підвищення якості – це відношення корисного ефекту від підвищення якості до витрат на підвищення якості.

Отже, якість облікової інформації – це: критична оцінка споживачами ступеня відповідності її властивостей і показників якості очікуванням та обов'язковим нормам у відповідності з її призначенням; сукупність властивостей інформації, які визначають її здатність задовольняти певні потреби у відповідності з призначенням.

Відмітимо також, що якість облікової інформації значною мірою залежить від того, на якому рівні вона збирається – централізованому (на рівні підприємства) або децентралізованому (на рівні структурних підрозділів). Звичайно, централізована облікова система має більше можливостей для забезпечення якості інформації: кваліфіковані кадри, науково обґрунтовані методології, технічне забезпечення тощо. Перевагою децентралізованої системи є її оперативність завдяки меншому розриву в часі між фіксацією господарських операцій і використанням готової інформації. Проблемою децентралізованої системи є наукова обґрунтованість методів формування облікової інформації та їх практичного застосування.

Підкреслимо, що незважаючи на зростання попиту на облікову інформацію головною метою є не збільшення обсягів інформації взагалі, а

збільшення обсягів інформації високої якості. Фактори, що впливають на якість інформації, можна поділити на такі групи:

- національні – це певні національні особливості формування облікової інформації та вимог, що висуваються до неї;

- політичні – фактори впливу на якість інформації політики країни, яка визначає структуру економіки і, відповідно, підходи до якості. Наприклад, за планової економіки якість інформації визначалась з орієнтацією на виробника, а за ринкової економіки вона переорієнтувалася на користувача;

- технічні – якість інформації залежить від технічного рівня її виробництва. Розвиток інформаційних технологій дозволяє значно покращувати якість інформації;

- економічні – якість інформації тісно пов'язана із її споживчою вартістю, як вже зазначалось (витрати на якість – її споживча вартість);

- соціальні – фактори впливу соціального середовища.

Отже, категорія якості інформації є багатоаспектною категорією і визначається як система частинних визначень якості інформації, кожне з яких відображає окремий її аспект.

Якість облікової інформації визначається відповідно до потреб та вимог користувачів на основі низки критеріїв, кожен з яких відображає окремий її аспект. Якісні характеристики інформації про господарські операції підприємства забезпечує система прийомів бухгалтерського обліку: документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, система рахунків, подвійний запис, баланс, звітність.

При розробленні методології і забезпечення якості облікової інформації необхідно дотримуватися принципу відображення, який полягає у перенесенні якості процесу на якість результату. В основу дослідження було покладено тріаду якості: якість системи бухгалтерської служби і облікової політики – якість процесу відображення господарських операцій в обліку – якість результату формування інформації на рахунках бухгалтерського обліку і у фінансовій звітності. Подальші дослідження, щодо компонентів якості облікової інформації мають бути присвячені методичним засадам їх забезпечення, через систему прийомів бухгалтерського обліку.

12.3. Оцінка якості облікової інформації

Для ефективного управління підприємством необхідно мати достовірну інформацію, яка повинна надавати користувачам можливість приймати оптимальні управлінські рішення. Щоб задовольнити потреби зацікавлених користувачів, необхідна якісна облікова інформація, яка відображає високий ступінь придатності такої інформації для досягнення визначених цілей і рішення конкретних завдань, що стоять перед користувачами.

Проблемам якості облікової інформації присвятили свої роботи такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Ф.Ф. Бутинець, М.В. Ван Бреда, А.М. Кузьмінський, Є.С. Соколова, Е.С. Хендріксен та інші.

Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» інформація, яка надається у фінансовій звітності, повинна бути дохідлива і зрозуміла її користувачам за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.

Фінансова звітність повинна бути достовірною. Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок і перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

За міжнародними стандартами перелік вимог до облікової інформації та фінансової звітності є дещо ширшим.

Вимоги до якості облікової інформації та фінансової звітності включають: корисність; доречність (суттєвість, своєчасність, цінність); достовірність (правдивість, переважання суті над формою, обачність, нейтральність, повнота); зрозумілість; співставність.

Вимога корисності інформації полягає у можливості її використання для прийняття обґрунтованих економічних рішень. Ступінь корисності інформації визначається через відповідність її нижченаведеним характеристикам.

Доречність інформації визначається її здатністю впливати на рішення користувачів. При цьому доречною інформацією вважається, якщо вона є своєчасною, суттєвою та цінною для користувачів.

Своєчасність інформації визначається у її здатності формування та отримання без затримок.

Суттєвою є та інформація, відсутність якої може вплинути на кінцеві рішення користувачів.

Цінність інформації обумовлена можливістю її використання для оцінки результатів діяльності підприємства.

Достовірність інформації визначається відсутністю суттєвих помилок. Для цього інформація повинна бути правдивою. Правдиве подання інформації в бухгалтерській звітності засноване на чесності її укладачів та уявленні про те, що вона відображає саме ті операції, факти чи події, які вона повинна відображати, або, як обґрунтовано очікують користувачі, вона повинна надавати саме цю інформацію.

Переважання суті над формою передбачає відображення інформації з точки зору економічної суті операції, а не її юридичної форми.

При формуванні інформації в бухгалтерському обліку слід дотримуватися обачності в судженнях і оцінках, які мають місце в умовах невизначеності, так щоб активи і доходи не були завищені, а витрати і зобов'язання не були занижені.

Нейтральність інформації передбачає, що вона не містить упереджених оцінок, тобто є об'єктивною по відношенню до різних груп користувачів і не націлена на раніше заданий результат.

Повнота інформації означає, що вона містить мінімальний, але достатній для прийняття правильного рішення набір показників.

Якісна характеристика зрозумілості означає, що інформація повинна бути однозначною, чіткою і не містити надлишкової деталізації. Зрозумілість передбачає певний ступінь знань у користувачів фінансової звітності.

Співставність забезпечує можливість користувачам порівнювати інформацію про підприємство в часі та з інформацією інших підприємств.

Ці якісні характеристики визначають корисність облікової інформації для користувачів. При цьому завданням бухгалтера є їх таке сполучення, щоб вигоди від інформації переважали витрати на її отримання.

Отже, застосування якісних характеристик надає можливість отримати якісну інформацію для складання фінансової звітності, яка забезпечує об'єктивну оцінку фінансового стану підприємства та результатів його діяльності.

12.4. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання

Обґрунтування та вибір управлінських рішень залежить від багатьох чинників, серед яких якість облікової інформації. Отримання якісної облікової інформації є квінтесенцією організації та ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Світовий досвід використання облікової інформації показує, що підвищення її якості може бути досягнуто шляхом дотримання принципів формування облікової інформації, сформульованих у міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ), а також через вдосконалення механізму регулювання та оцінки якості облікової інформації.

Основи теоретичних досліджень в області формування та оцінки якості облікової інформації закладено в наукових працях, зокрема, Е. Демінга, Д. Джурана, К. Ісікави, Ф.Б. Кросбі та інших, ними сформульована та обґрунтована система контролю якості в її еволюційному розвитку. Розвиток понятійного апарату теорії якості облікової інформації більш детально розглянуто в працях М.І. Бондаря, О.М. Брадула, С.Ф. Голова, Ю.А. Кузьминського. Значний внесок у розвиток теорії і методології застосування принципів оцінки якості облікової інформації відповідно до вимог МСФЗ внесли О.М. Брадул, С.Ф. Голова, В.В. Євдокімов та інші. Багато вчених, серед яких Л.М. Крамаровський, Б.В. Кудрицький, А.А. Солоненко та інші, у

своїх працях приділяли увагу аналізу можливості застосування різних методів оцінки якості облікової інформації, зокрема, можливості застосування кількісних методів оцінки та експертної оцінки. Останнім часом найбільшу увагу привернула проблема оцінки якості облікової інформації при проведенні окремих контрольних заходів, наприклад, аудиту, ревізії, контролю. Серед вчених, які приділяли увагу цим питанням, – Т.А. Бутинець, Н.М. Гудзенко, С.А. Кузнецова.

У той же час не сформовано єдине системне уявлення про теорію і методологію оцінки якості облікової інформації, не сформульовані принципи побудови системи регулювання якості та контролю якості облікової інформації, не розроблено систему показників якості облікової інформації.

Ефективність і результативність системи управління на підприємстві багато в чому обумовлені дієвістю обліково-аналітичної системи, де облікова інформація виступає одним з основних понять. Облікова інформація – це:

- відображення в іншій формі облікових подій у структурі облікової системи;

- інформація, що формується, акумулюється і оброблюється в рамках обліково-аналітичної системи підприємства на основі бухгалтерських і економічних методів; подається в упорядкованому і стандартизованому вигляді для розробки і обґрунтування окремих управлінських рішень.

Розглянемо більш детально і ґрунтовно категорію «якість».

По-перше, якість – одна з основних логічних категорій, яка визначає предмет за іманентними ознаками, які характеризують його; те, що робить предмет таким, яким він є.

По-друге, якість – характеристика об'єктів, яка в сукупності визначає їх властивості.

По-третє, якість – ступінь цінності, придатності, відповідності того, яким слід бути. Якість – сукупність властивостей, ознак товарів, матеріалів, послуг, робіт, що характеризують їх відповідність своєму призначенню і сформульованим до них вимогам, а також здатність задовольняти потреби і запити споживачів. Більшість якісних характеристик визначається об'єктивно на основі стандартів, договорів, контрактів.

Якість – це показник, що має не кількісний характер і вербально описує і характеризує ступінь відповідності існуючих властивостей (характеристик) досліджуваного об'єкта (предмета, процесу, кінцевого результату) необхідним або бажаним властивостями (характеристикам), що дозволяє говорити про ступінь досягнення бажаного результату.

У ХХ-му ст. зроблено найбільший внесок у розвиток методів менеджменту якості. «Якість, якщо ми хочемо керувати нею, – це відповідність вимогам». «Якість може бути визначено тільки в термінах конкретної особи». «Якість – це загальна сукупність характеристик продукції та послуги, що відносяться до маркетингу, розробки, виробництва й технічного обслуговування, за допомогою яких продукція і послуга при своєму використанні задовольнить очікування споживача». «В вузькому сенсі якість означає якість продукції. У широкому сенсі якість – якість

роботи, послуги, інформації, якість процесу, підрозділу, якість працівників, включаючи робітників, інженерів, менеджерів і виконавчу дирекцію, якість системи, цілей», «якість як придатність до застосування». «Якість – це втрати в суспільстві, викликані продукцією після того, як вона була поставлена... але не включають втрати, причинами яких є внутрішньо властиві самій продукції функції та можливості». «Існують два аспекти якості. Один пов'язаний з поданням про якість речей як об'єктивної реальності, яка не залежить від існування людини. Інший аспект – з тим, що ми думаємо, відчуваємо щодо цієї об'єктивної реальності». Досить цікавим з філософської точки зору є думка: «якість є уявною характеристикою і твердженням, справедливість якого перевіряється не процесами мислення, а оскільки визначення є продуктом суворо точного мислення, якість не може бути визначена; але ми все ж знаємо, що таке якість». Наочно видно, що незважаючи на збіг у поглядах, вчені не дійшли єдиної думки щодо терміна «якість».

З нашого погляду, однією з причин досить серйозних розбіжностей в поглядах на якість є те, що це поняття в залежності від сфери застосування повинно наповнюватися різним змістом. Коли ми говоримо про якість як про сукупність властивостей, то це комплексна характеристика будь-якої споживчої вартості, яка об'єктивно існує, незалежно від ставлення до неї людей, але тільки за сукупністю характеристик не можна сказати, влаштовує вона нас чи ні. Коли ж ми говоримо про якість як економічну категорію, то це вже відношення людей до тієї чи іншої сукупності властивостей споживчої вартості. У цьому випадку якість – це споживча оцінка, що характеризує ступінь задоволення потреб у конкретних умовах споживання тієї сукупності властивостей, якими з урахуванням цих умов наділили її виробники. Саме тут доречні епітети «висока», «низька», «добрий», «поганий». А сукупність характеристик не може бути поганою або доброю, низькою або високою – вона просто об'єктивно існує. Це одна із сторін поняття «якість». Коли в цьому аспекті ми представляємо якість конкретного об'єкта, то перераховуємо всі значення показників, що характеризують ті чи інші його властивості. Такий підхід до якості відповідає визначенню, наведеному в ISO 8402:1994 «Якість – сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби».

Таким чином, для розкриття категорії «якість» для облікової інформації дослідимо ланцюжок «властивості – характеристики – потреби – якість».

Властивість – категорія філософська, яка виражає сторону предмета, яка зумовлює його відмінність чи спільність з іншими предметами і виявляється в його відношенні до них. Такі властивості, як наявність, самовідображення, значущість, безмежність, екстракція знань із середовища, своєрідність, в одночасному прояві суб'єктивності та об'єктивності забезпечують унікальність інформації (особливо це питання актуальне у тому випадку, коли стратегічні рішення мають унікальний характер).

Характеристика – це взаємозв'язок між залежними і незалежними змінними. Тобто, якість облікової інформації характеризується з позиції структурованості, відповідності змісту запитам конкретного споживача, надійності (повноти, достовірності, новизни), вчасності надання, відповідності форми споживчим вимогам користувачів. Характеристики потреб повинні відповідати характеристикам якості об'єкта. Для того, щоб найбільш повно задовольнити потреби, необхідно на стадії розробки сформулювати вимоги до об'єкту – це умови і особливості, яким об'єкти повинні відповідати, щоб їх можна було використати за призначенням за певних умов і протягом певного часу. Але між якістю та вимогами існує певна диспропорція: не завжди якість товару відповідає вимогам. Вимоги, що пред'являються до об'єктів, постійно змінюються разом із зміною потреб за тими ж законами, тобто з урахуванням розвитку науково-технічного прогресу, техніки і технології, економіки і культури. Слід зазначити, що в міжнародних стандартах ISO 9001:2008 (E) визначення якості стало складнішим: якість – ступінь, де сукупність власних характеристик задовольняє вимоги. Якість і вимоги в цьому визначенні пов'язані безпосередньо, і це абсолютно справедливо, оскільки суб'єкт, який має потреби, не завжди знає, який об'єкт, яка якість може задовольнити ці потреби. Це міркування має глибоку практичну сутність: для споживача головне, щоб задовольнялася потреба. Уявлення про якість змінюється з часом, воно залежить від рівня інформації про об'єкт, від технічних засобів виявлення характеристик об'єкта та інших.

Цінність інформації розглядається як сукупність очікуваних користувачем показників якості інформації. З підвищенням рівня якості підвищується її цінність для користувачів. Увага до оцінки якості облікової інформації зростає останнім часом у всьому світі і зокрема в Україні. Особливо гостро проблема оцінки якості облікової інформації постала у світлі реформування облікової системи і фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності. Якість інформації має піддаватися оцінці на всіх етапах формування облікової інформації.

Стратегічна мета оцінювання якості облікової інформації – забезпечення користувачів обліковою інформацією, яка відповідає обраній системі критеріїв.

При оцінюванні якості облікової інформації використовуються наступні методи.

1. Нормативний метод проводиться на основі вивчення законодавчих і нормативних документів, які використано для формування облікової інформації, а також стандартів, що регламентують бухгалтерський облік та порядок формування бухгалтерської (фінансової) звітності. Застосування нормативного методу обумовлює створення документів різного статусу. До кожного документа, незалежно від його рівня, пред'являються жорсткі вимоги щодо якості змісту. Тільки в цьому випадку можливе застосування даного методу для оцінки контролю якості облікової інформації.

2. Статистичний метод, при якому значення показників якості облікової інформації визначають з використанням методів теорії ймовірності та математичної статистики. Цьому методу властива кількісна визначеність.

3. Експертний метод використовується при вирішенні завдань оцінки якості облікової інформації в умовах кількісної невизначеності критеріїв якості і оснований на усередненні різними способами думок фахівців-експертів з досліджуваних питань.

Безсумнівною перевагою експертного методу є швидкість отримання результатів та можливість оцінювати якість облікової інформації без кількісних показників. Достовірність результатів оцінки залежить від компетентності і кваліфікації експертів.

4. Соціологічний метод ґрунтується на зборі і аналізі думок споживачів. Для отримання достовірних результатів потрібна науково обґрунтована система опитування споживачів, а також використання методів математичної статистики для збору і обробки інформації. Соціологічні методи широко використовують на стадії виконання маркетингових досліджень, при вивченні попиту.

Дуже важливо враховувати диференційованість показників оцінки якості облікової інформації. Це означає, що кожен з показників якості інформації повинен забезпечувати максимум інформації про відповідну властивість якості. Для цього пропонуємо використовувати одиночні показники якості. Одиночний показник може ставитися як до одиниці облікової інформації, так і до однієї з властивостей, серед яких: доступність, економічність, надійність, зрозумілість, повнота, порівнянність, раціональність, релевантність, об'єктивність в залежності від потреб користувачів. Якщо показник якості характеризує декілька властивостей облікової інформації, то його називають комплексним. Комплексний показник може характеризувати спільно кілька простих властивостей або одну складну властивість, що складається з декількох простих. Інтегрованість показників реалізує можливість найбільш повного опису якості інформації при побудові узагальненого показника з окремих показників. Даний методичний підхід може бути використано при розробці комплексного показника якості облікової інформації. Побудова узагальненого критерію базується на визначенні рівня значущості (вагових коефіцієнтів) кожного з показників.

Наприклад, для користувачів облікової інформації про рух грошових коштів та їх еквівалентів є такі властивості облікової інформації, як надійність, повнота, порівнянність, об'єктивність. Сукупний вплив цих властивостей є важливим для формування комплексного показника.

У дослідженні поняття «якість облікової інформації» встановлено, що якість облікової інформації – це сукупність суттєвих властивостей облікової інформації, що характеризують її відповідність своєму призначенню і висунутим до неї вимогам, а також здатність задовольняти потреби і запити користувачів. Крім того, це сукупність суттєвих властивостей, які кількісно оцінюються системою показників, що визначають ступінь задоволення

потреб користувачів інформацією в ринкових умовах за оптимальних витрат на формування цієї інформації. Якість облікової інформації формується у процесі її створення і зберігається на всіх стадіях її руху по контуру управління.

Реалізація методичного підходу до оцінки якості облікової інформації дозволяє визначити характер взаємин між показниками, що забезпечує можливість виявлення і вивчення слабких і сильних характеристик інформації з позиції задоволення інформаційної потреби користувача або групи користувачів.

12.5. Якість бухгалтерського обліку як складова ефективної діяльності підприємств

Інтеграція України у Світовий економічний простір, удосконалення інвестиційного клімату, розвиток сучасних ринкових відносин, покращання ефективності діяльності підприємств в державі вимагають наявності якісної та достовірної інформації про фінансовий стан та господарську діяльність її підприємств. Основним постачальником такої інформації є бухгалтерський облік. Створення ефективної та раціональної методології бухгалтерського обліку, що відповідатиме національним інтересам держави можливе лише з урахуванням національних умов господарювання, змін в економічному і соціальному житті, вивченням зарубіжного досвіду і використанням фундаментальних положень, прийнятих у розвинутих країнах з ринковою економікою.

Дослідженням різних аспектів бухгалтерського обліку присвячені роботи видатних вітчизняних економістів, зокрема, Ф.Ф. Бутинця, М.Т. Білухи, В.М. Жука, І.О. Белебехи, Я.Д. Крупки, П.Я. Хомина, М.Ф. Огійчука, В.Я. Плаксієнка та багатьох інших.

Перехід економіки України на ринкові умови господарювання призвів до значних структурних змін в організації, забезпеченні діяльності і відповідно управлінні підприємствами. Як наслідок, ці зміни вимагають нових підходів до підготовки бухгалтерських кадрів і їх ролі в управлінні підприємством. Як слушно зазначив президент Міжнародної федерації бухгалтерів Роберт П. Бантінг на 32-у щорічному засіданні МФБ, “без роботи бухгалтерів немає високоякісної інформації, а без неї, звичайно ж, не буде жодного поступу уперед на шляху до подолання світової фінансової кризи”.

Нині бухгалтерський облік в Україні, як і вся економіка держави, знаходяться в кризі. Це в свою чергу негативно впливає на ефективне та прибуткове ведення підприємницької діяльності. Крім того, багато підприємств в умовах кризи перестають функціонувати. Населення втрачає роботу, а держава – надходження до бюджету. На сучасному етапі розвитку економіки України необхідною умовою ефективної підприємницької діяльності є реформування бухгалтерського обліку відповідно до потреб користувачів. Основними причинами незадовільного стану бухгалтерського обліку у нашій державі є: відсутність послідовної концепції реформування

бухгалтерського обліку, недосконалість змісту Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, значна розбіжність між податковим та бухгалтерським законодавством.

Ефективність забезпечення бухгалтерського обліку в значній мірі залежить від форми і змісту підготовки бухгалтерських кадрів, змісту бухгалтерського обліку і розуміння його місця, ролі і значення в управлінні підприємством.

Бухгалтерський облік як особлива сфера людської діяльності має багатовікову історію. Бухгалтерська професія склалася в ході тривалого природного розподілу суспільної праці. Це обумовлено тим, що з його допомогою задовольняється потреба в достовірній і об’єктивній інформації про справедливу вартість доходів, витрат, активів, зобов’язань і капіталу. У всьому світі бухгалтерський облік давно є особливою галуззю науки. Історично склалося декілька міжнародних наукових шкіл з бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту. До найбільш відомих відносяться: англосакська, європейська, латиноамериканська, східноєвропейська.

Важливість бухгалтерського обліку обумовлена тим, що він є унікальним, єдиним у своєму роді і суспільно визнаним методичним інструментом економіко-правового узгодження економічних інтересів всіх учасників бізнесу з приводу справедливого розподілу зароблених доходів на рівні окремих узятих суб’єктів господарювання.

Сутнісна особливість бухгалтерського обліку полягає в тому, що він забезпечує всі зацікавлені сторони (власників, найманих працівників, органів державного регулювання, кредиторів, інвесторів) об’єктивною, сформованою на загальноприйнятих принципах і тому достовірною інформацією, яка необхідна для ухвалення рішень. В значній мірі інвестори застосовують облікову інформацію для визначення результативності та доцільності інвестування коштів в той чи інший бізнес. Це можливо лише на основі відображення реально зароблених доходів. Держава за допомогою облікових і звітних даних оцінює рівень податкового навантаження на підприємство і стан розрахунків з бюджетом. Фондові біржі на основі бухгалтерських звітів багато в чому впливають на котирування цінних паперів суб’єктів господарювання.

Якість обліку – це здатність його елементів формувати інформацію про стан фінансово-господарської діяльності, необхідної для здійснення основних функцій управління. Показниками якості процесу обліку можна виділити наступні: аналітичність, що передбачає ведення обліку відповідно до встановленого методологією планування і обліку об’єктів виробничо-господарської діяльності підприємства, з метою одержання по цих об’єктах інформації у встановлених об’ємах; достовірність; своєчасність; стислість; ретельність; надійність; оперативність; повнота відображення об’єктів виробничо-господарської діяльності; відповідність об’єктів виробничо-господарської діяльності заданому значенню.

Методика оцінки ефективності організації бухгалтерського обліку, зокрема на сільськогосподарському підприємстві, визначає порядок

проведення аналітичних процедур, направлених на виявлення фактичного стану організації фактичного стану бухгалтерського обліку. Оцінка ефективності організації бухгалтерського обліку здійснюється за такими елементами: організація облікової політики, застосування плану рахунків бухгалтерського обліку, організація системи складання та подання звітності, організація документообігу, організація матеріально-технічного забезпечення облікової системи, професійно-кадровий склад облікової системи та деякі додаткові показники.

Як показали дослідження, перешкоджає вирішенню проблеми адаптації обліку до вимог економічної системи відсутність належної нормативної бази, яка б чітко і однозначно давала відповіді на проблеми, що виникають. Так, ознайомлення із законодавчими актами, які регламентують облік, показало їх неузгодженість, неоднозначність і спірність трактувань одних і тих же категорій, що не сприяє виконанню завдань, що стоять перед обліком, забезпеченню його ролі у фінансово-господарській діяльності як інструмента підвищення економічної ефективності, а також не дозволяє визначити підходи щодо шляхів вдосконалення обліку та розширення його аналітичних можливостей для прийняття управлінських рішень.

Як відомо, система бухгалтерського обліку повинна бути такою, щоб забезпечувати оптимальну якість інформації при мінімальних термінах збирання і обробки даних, а також максимальну ефективність праці виконавців. Інструментом реалізації цього може бути належним чином сформована облікова політика підприємств. Однією із причин кризового стану в бухгалтерському обліку в Україні є розбіжність між бухгалтерським та податковим обліком. Дослідження свідчать, що найбільш суттєві розбіжності мають місце за трьома основними позиціями: доходи, витрати, амортизація. Основна причина полягає в тому, що вони регулюються різними директивними документами.

Покращання вимагає також і система підготовки кадрів. Нині багато вищих навчальних закладів здійснюють підготовку та навчання бухгалтерів, проте кількість не завжди означає якість. Необхідно адаптувати сучасну систему підготовки фахівців з урахуванням Міжнародних стандартів та Національних стандартів, адже саме вони є виконавцями у здійсненні обліку.

На сьогодні недостатня увага приділяється деяким положенням організації обліку. Серед останніх негайного вирішення потребують три головні їх складові: організація документування господарських операцій, бухгалтерська звітність та запровадження системи вимог та критеріїв щодо ведення бухгалтерського обліку паперовими та комп'ютерними формами обліку.

Очевидно, що розв'язання даної проблеми потребує узгоджених дій усіх компетентних державних установ з метою запровадження в кожній галузі однотипної системи первинної документації для забезпечення облікових записів відповідно до П(с)БО.

Важливе значення має відпрацювання в державі вимог та критеріїв щодо форм бухгалтерського обліку. Робота має проводитись не тільки з

урахуванням комп'ютерних технологій, але й необхідно враховувати технологію виробництва, аналітичні та синтетичні реєстри паперових та комп'ютерних форм обліку по галузям.

Необхідним кроком у системі поліпшення бухгалтерського обліку є вирішення проблеми розподілу системи бухгалтерського обліку на фінансовий та управлінський. Дане питання носить досить дискусійний характер з приводу правомірності розподілу системи бухгалтерського обліку на вищезгадані види та місця кожного з видів обліку в обліковій системі.

Серед більшості вчених немає сумніву, що фінансовий облік є частиною бухгалтерського. Більше того, багато науковців вважає, що фінансовий облік прийшов на зміну бухгалтерського. Він складається із сукупності правил і процедур, що забезпечують підготовку та оприлюднення інформації, яка відображається у фінансовій звітності відповідно до чинних нормативно-правових актів. Формування цієї інформації фінансовий облік здійснює, використовуючи властиві бухгалтерському обліку прийоми реєстрації, групування і систематизації даних. Саме тому його називають «бухгалтерський фінансовий облік».

Одним із напрямків удосконалення фінансового обліку в Україні на даний час фахівці на державному рівні вважають перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності. Вважається, що запровадження міжнародних стандартів в Україні сприятиме залученню іноземного капіталу, що дозволить вітчизняним підприємствам забезпечити ефективне ведення господарської діяльності та подолати економічну кризу. Окрім того, у фінансовому обліку необхідно більше уваги надавати капіталізації витрат, що дасть можливість покращити фінансовий стан підприємства і привернути увагу інвесторів.

При здійсненні управлінського обліку відбувається адаптація інформації до потреб менеджменту підприємства, зокрема формування витрат за місцями виникнення і цільовим направленням, а доходи – за сегментами діяльності. В усіх випадках ефективна реалізація функцій управління зумовлює використання своєчасної, повної та достовірної обліково-аналітичної інформації.

Належна якість обліково-аналітичного забезпечення потребує побудови відповідної системи бухгалтерського обліку і аналізу. В умовах ринкових відносин існує пряма залежність між прибутковим веденням господарської діяльності та якістю облікової інформації, ефективністю її використання. Поліпшення стану підприємництва в Україні та виходу держави із затяжної кризи можна досягти завдяки побудові і організації дієвої облікової системи.

Таким чином, завдяки своїм особливостям бухгалтерський облік здатний забезпечити необхідну інформацію для складання фінансової, управлінської, податкової та статистичної звітності. У системі бухгалтерського обліку відображаються найважливіші аспекти економічного життя суспільства. Тому в розвитку бухгалтерського обліку зацікавлені всі

учасники господарського життя суспільства – власники засобів виробництва, наймані працівники, держава, кредитори, інвестори, банки.

12.6 Тести для самоконтролю

1. Економічна інформація поділяється:
 - описова (облікова);
 - імовірнісна (прогнозна);
 - дискретна (діало людина-людина; людина-машина);
 - випадкова;
 - пропагандистська.
2. Принципи облікової інформації:
 - багатократність використання;
 - концентрація (суттєві ознаки);
 - штучність (інформацію створюють люди);
 - цілеспрямованість (відповідає визначеним завданням);
 - аналітичність (підсумкові, розрахункові, додаткові).
2. Входом і виходом бухгалтерської системи є:
 - дебет;
 - кредит;
 - вхід – первинні документи;
 - вихід – звітність.
3. Якість облікової інформації оцінюють через:
 - релевантність;
 - точність;
 - своєчасність та пунктуальність;
 - узгодженість та порівняність;
 - доступність та якість.
4. Якість облікової інформації – це:
 - критична оцінка споживачами ступеня відповідності її властивостей і показників якості очікуванням та обов'язковим нормам у відповідності з її призначенням;
 - сукупність властивостей інформації, які визначають її здатність задовольняти певні потреби у відповідності з призначенням.
5. Система прийомів бухгалтерського обліку:
 - документація;
 - інвентаризація;
 - оцінка;
 - калькуляція;
 - система рахунків;
 - подвійний запис;
 - баланс;
 - звітність.
6. Вимоги до якості облікової інформації та фінансової звітності:
 - корисність;

- доречність;
 - достовірність;
 - зрозумілість;
 - співставність.
7. Облікова інформація – це:
- відображення в іншій формі облікових подій у структурі облікової системи;
 - інформація, що формується, акумулюється і оброблюється в рамках обліково-аналітичної системи підприємства на основі бухгалтерських і економічних методів; подається в упорядкованому і стандартизованому вигляді для розробки і обґрунтування окремих управлінських рішень.
8. При оцінюванні якості облікової інформації використовуються методи:
- нормативний метод;
 - статистичний метод;
 - експертний метод;
 - соціологічний метод.
9. Міжнародні наукові школи з бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту:
- англосакська;
 - європейська;
 - латиноамериканська;
 - східноєвропейська.
11. Показники якості процесу обліку:
- аналітичність;
 - достовірність;
 - своєчасність;
 - стислість;
 - ретельність;
 - надійність;
 - оперативність;
 - повнота відображення об'єктів виробничо-господарської діяльності;
 - відповідність об'єктів виробничо-господарської діяльності заданому значенню.
12. Оцінка ефективності організації бухгалтерського обліку здійснюється за такими елементами:
- організація облікової політики;
 - застосування плану рахунків бухгалтерського обліку;
 - організація системи складання та подання звітності;
 - організація документообігу;
 - організація матеріально-технічного забезпечення облікової системи;
 - професійно-кадровий склад облікової системи.
13. Робіжність між бухгалтерським та податковим обліком:
- доходи;

- витрати;
- амортизація.

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Завдання 1.

Охарактеризувати бухгалтерський облік як складову управлінської системи світової економіки та побудувати систему управління (рис. 1):

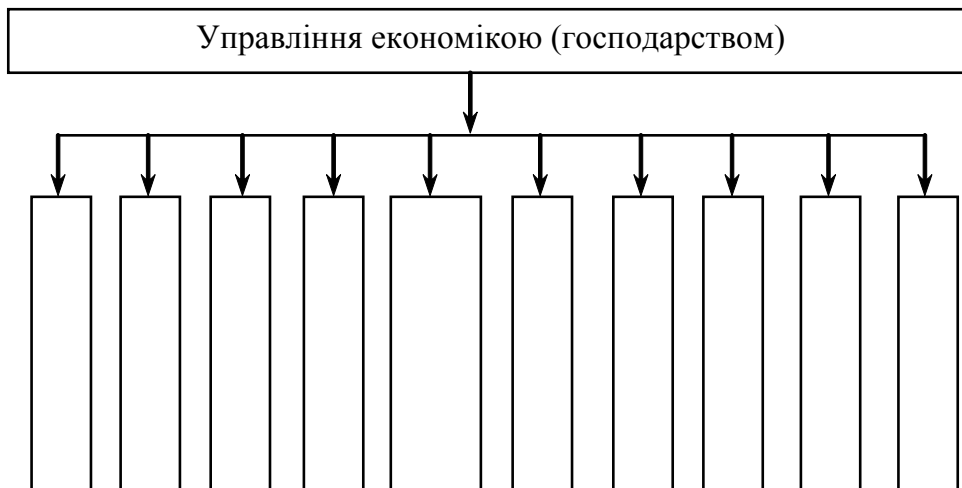

Рис. 1. Система управління: функціональна побудова

Завдання 2.

Розкрити сутність терміна «облік» як лінгвістичного поняття (рис. 2):

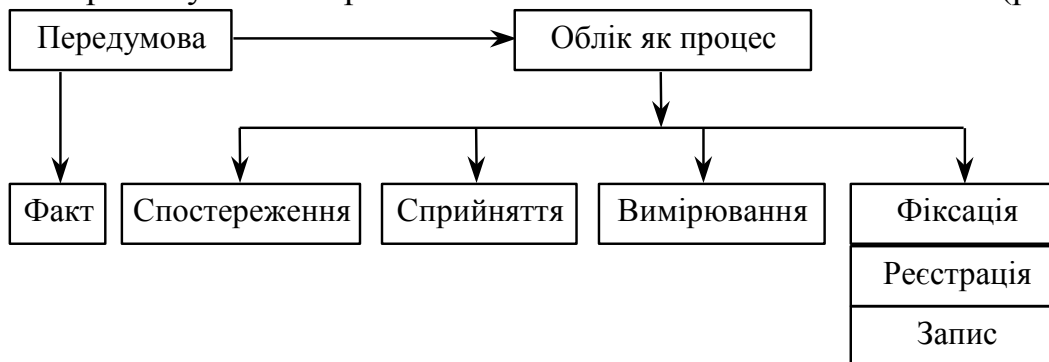

Рис. 2. Сутність терміна «обліку» як лінгвістичного поняття

Завдання 3.

Керуючись схемою (рис. 3) дати характеристику структуризації господарського обліку.

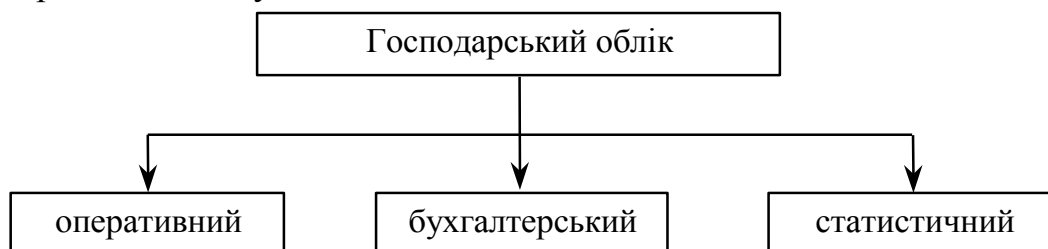

Рис. 3. Структуризація господарського обліку (рахунковедення)

Завдання 4.

Описати порядок організації документообігу на підприємстві на підставі наведених даних (рис. 4).

Рис. 4. Схема організації документообігу

Завдання 5.

Проаналізувати наведені нижче твердження. Чи погоджуєтеся Ви з ними? Відповідь обґрунтувати.

1. Підприємство самостійно встановлює організаційну форму бухгалтерської роботи, виходячи з виду підприємства та конкретних умов господарювання.

2. Підприємство на підставі загальних або галузевих форм та методів із збереженням єдиних технологічних принципів визначає форму та методи бухгалтерського обліку, а також технологію обробки облікової інформації.

3. Підприємство самостійно розробляє систему внутрішньовиробничого обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає право працівників підписувати документи.

4. Бухгалтерський облік на підприємстві може здійснюватися тільки централізованою бухгалтерією або бухгалтерською службою (відділом), що є самостійним структурним підрозділом підприємства, який очолює головний бухгалтер.

5. За організацію обліку на підприємстві відповідає керівник підприємства.

Завдання 6.

З метою засвоєння облікової термінології знайти відповідне значення для кожного із наведених термінів, поставити ліворуч від терміна відповідну літеру (табл. 1).

Таблиця 1 - Облікова термінологія

Термін	Визначення
Господарський облік	А. Система вивчення і контролю масових соціально-економічних явищ і процесів суспільного життя
Оперативний облік	Б. Процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання і передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень
Статистичний облік	В. Система обробки і підготовки інформації для планування, контролю і прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством
Фінансовий (бухгалтерський) облік	Г. Процес спостереження, збирання, оцінки, класифікації, обробки і передачі інформації про фактичний стан діяльності економічного суб'єкта
Внутрішньо-господарський (управлінський) облік	Д. Система поточного спостереження і контролю за окремими господарськими операціями в ході їх безпосереднього здійснення
Мета бухгалтерського обліку	Е. Застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань, витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства
Активи	Є. Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілює у собі економічні вигоди
Власний капітал	Ж. Ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, зумовить економічні вигоди в майбутньому
Зобов'язання	З. Частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань
Господарська операція	И. Фундаментальна облікова модель
$A = BK + Z$	К. Подія, яка викликає зміни у структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства
Автономність	Л. Постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики
Обачність	М. Оцінка активів і зобов'язань підприємства здійснюється, виходячи із припущення, що його діяльність триватиме далі
Послідовність	Н. Кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від його власників, у зв'язку і чим особисте майно і зобов'язання власників не повинно відображатися у фінансовій звітності підприємства
Безперервність	О. Метою є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої і неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності і про рух грошових коштів підприємства

Тести контролю знань

1. Які вимірники застосовуються в бухгалтерському обліку?
 - а) фактичні, матеріальні;
 - б) нормативні, активні;
 - в) планові, розрахункові;
 - г) натуральні, грошові.

2. До оборотних активів відносять:
 - а) основні засоби;
 - б) грошові кошти;
 - в) фонди;
 - г) кредитори.

3. До зобов'язань підприємства відносять:
 - а) нерозподілений прибуток;
 - б) дебіторську заборгованість;
 - в) кредити банку;
 - г) знос основних засобів.

4. Основні засоби — це:
 - а) оборотні активи підприємства;
 - б) засоби, термін експлуатації яких більше 12 місяців або операційного циклу, якщо він триває більше одного року;
 - в) засоби, термін експлуатації яких менше 12 місяців або операційного циклу;
 - г) засоби, термін експлуатації яких перевищує 12 місяців з дати балансу.

5. До виробничих запасів підприємства відносять:
 - а) основні засоби;
 - б) паливо;
 - в) товари;
 - г) капітальні вкладення.

6. До основних засобів відносяться:
 - а) необоротні активи;
 - б) зобов'язання;
 - в) оборотні активи;
 - г) капітал.

7. До зобов'язань підприємства відносять:
 - а) кредиторську заборгованість;
 - б) зареєстрований (пайовий) капітал;
 - в) дебіторську заборгованість;
 - г) фінансові інвестиції.

8. Який із названих об'єктів не належить до власного капіталу:
- а) резервний капітал;
 - б) зареєстрований (пайовий) капітал;
 - в) кредиторська заборгованість, забезпечена власним векселем;
 - г) нерозподілений прибуток.

9. До оборотних активів відносять:
- а) розрахунки з оплати праці;
 - б) нематеріальні активи;
 - в) резервний капітал;
 - г) поточні фінансові інвестиції.

10. Розрахунки за авансами одержаними — це:
- а) розрахунки з кредиторами;
 - б) необоротні активи;
 - в) нематеріальні активи;
 - г) розрахунки з дебіторам.

11. Незавершене виробництво — це:
- а) предмети праці, що знаходяться на загальнозаводських складах;
 - б) сировина і матеріали;
 - в) оборотні активи сфери обігу;
 - г) предмети праці, які знаходяться в обробці на робочих місця.

12. Поточна дебіторська заборгованість відноситься до:
- а) зобов'язань;
 - б) необоротних активів;
 - в) оборотних активів;
 - г) власного капіталу.

13. Яке із тверджень є неправильним:
- а) активи — це ресурси, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому;
 - б) активи — це ресурси, що контролюються;
 - в) активи — це ресурси підприємства, які є результатом минулих подій;
 - г) активи — це ресурси, прийняті підприємством на відповідальне зберігання в результаті минулих подій.

14. Принцип обачності передбачає застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігти:
- а) завищенню оцінки зобов'язань та витрат і заниженню оцінки активів та доходів підприємства;
 - б) заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;
 - в) завищенню оцінки зобов'язань та доходів і заниженню оцінки активів і

витрат підприємства.

15. Операційний цикл — це:

- а) проміжок часу між придбанням запасів та реалізацією виробленої із них продукції або товарів і послуг;
- б) проміжок часу між відвантаженням та оплатою реалізованої продукції або товарів і послуг;
- в) проміжок часу між придбанням запасів та отриманням коштів від реалізації виробленої із них продукції або товарів і послуг;
- г) проміжок часу між завершенням виробництва (придбанням) та реалізацією продукції (товарів, послуг).

16. Якою є величина власного капіталу фірми, якщо вартість: будівель — 20000 грн; каса — 3000 грн; розрахунки з кредиторами — 7000 грн;

- а) 29 000 грн;
- б) 13 000 грн;
- в) 16 000 грн;
- г) 11 000 грн.

17. Традиційно в Україні господарський облік поділяють на:

- а) фінансовий, податковий, управлінський;
- б) оперативний, статистичний, бухгалтерський;
- в) бухгалтерський, виробничий, управлінський;
- г) немає правильної відповіді.

18. Бухгалтерський облік є складовою більш широкого поняття:

- а) податковий облік;
- б) фінансовий облік;
- в) господарський облік;
- г) немає правильної відповіді.

19. Облік, який надає інформацію про кількісну характеристику якісно визначених масових явищ і процесів у визначених умовах часу і простору, називається:

- а) аналітичним;
- б) зведеним;
- в) статистичним;
- г) немає правильної відповіді.

20. У бухгалтерському обліку використовують такі вимірники:

- а) грошові;
- б) натуральні;
- в) трудові;
- г) всі зазначені вище.